UNIVERSITY OF COPENHAGEN

Københavns Universitet

Egenkontrol af dyrevelfærd

bureaukrati og dobbelt arbejde eller nye veje til dyrevelfærd?

Lassen, Jesper; Jensen, Karsten Klint; Thorslund, Cecilie Agnete

Publication date:
2012

Document version
Også kaldet Forlagets PDF

Citation for published version (APA):
Lassen, J., Jensen, K. K., & Thorslund, C. A. (2012). *Egenkontrol af dyrevelfærd: bureaukrati og dobbelt arbejde eller nye veje til dyrevelfærd?* Fødevareøkonomisk Institut, Københavns Universitet. Rapport / Fødevareøkonomisk Institut Nr. 215

Download date: 11. okt.. 2026

Fødevareøkonomisk Institut

Rapport nr. 215

Egenkontrol af dyrevelfærd

Bureaukrati og dobbelt arbejde eller nye veje til dyrevelfærd?

Jesper Lassen
Karsten Klint Jensen
Cecilie Thorslund

København 2012

ISBN 978-87-92591-22-7 (on-line, Egenkontrol af dyrevelfærd)

Indholdsfortegnelse

Forord 5

Sammenfatning 6

1. Forskningsspørgsmål, baggrund og metode 9
   - 1.1. Egenkontrol – af dyrevelfærd og på andre områder 10
     - Baggrunden for egenkontrol af dyrevelfærd 11
     - Teoretiske betragtninger 12
     - Erfaringer med egenkontrol 13
     - Egenkontrol af dyrevelfærd 15
   - 1.2. Projektets metode 16
     - Folk og egenkontrol 16
     - Landmænd og egenkontrol 17
     - Anonymitet 18

2. Landmændenes syn på egenkontrol 20
   - 2.1. Dyrevelfærd 20
   - 2.2. Kontrol 23
     - Kontrollens fokus 24
     - Mødet 27
   - 2.3. Egenkontrol 30
     - Arbejdsindsatsen: Dobbeltkontrol og mulighed for systematik 31
     - Relation til dyrlægen 35

3. Forbrugerne 42
   - 3.1. Dyrevelfærd og velfærdsindikatorer 42
     - Velfærdsindikatorer 47
     - Integritet og naturlighed 49
   - 3.2. Aktørerne 52
     - Landmandens rolle 52
     - Forbrugernes rolle 55
     - Dyrlægens rolle 58
     - Myndighedernes rolle 59
     - Andre aktørers roller 62
     - Ansvar, retfærdighed og tillid 64

3.3. Kontrol og egenkontrol 65
Egenkontrol 68
Egenkontrol og retfærdighed 71
En øget tillid? 72

4. Konklusion og diskussion 74
4.1. Forpligtigelsen 74
4.2. Syn på egenkontrol 75
4.3. Forskellige forståelser af dyrevelfærd 76
4.4. Landmændenes frihedsideal 77
4.5. De brodne kar og andre med ondt i velfærden 78
4.6. Systemets præsentation af egenkontrol 79
4.7. Ansvar for velfærd 79

Referencer og litteratur 81

Bilag 1: Interviewguide: Forbrugere, egenkontrol 82

Bilag 2: Interviewguide: Landmænd, egenkontrol 86

Forord

Denne rapport handler om indførelsen af egenkontrol med dyrevelfærd i dansk husdyrproduktion. Den afrapporterer kvalitative interviews med forbrugere og husdyrproducenter og giver et billede af de to gruppers modtagelse af og reaktion på egenkontrol som en ny måde at føre kontrol med dyrevelfærd i dansk husdyrproduktion på. Rapporten er dermed hovedresultatet fra et forskningsprojekt finansieret af Videncenter for Dyrevelfærd.

Den undersøgelse, der afrapporteres her, har været designet og gennemført af forfatterne, men der skal lyde en stor tak til en række enkeltpersoner, som har muliggjort vores arbejde. Det handler først og fremmest om de otte husdyrproducenter og de 26 forbrugere, der velvilligt stilede op til vore interviews. I forbindelse med design af interviews har vi modtaget uvurderlig hjælp fra en række enkeltpersoner herunder medlemmer af det fødevaresociologiske forskningsmiljø på Fødevareøkonomisk Institut og ikke mindst Niels-Peder Nielsen fra Landbrug & Fødevarer samt Peter Stamp Enemark fra Videncentret for Landbrug, som har bistået os i forbindelse med rekrutteringen af husdyrproducenter til vore interviews.

Desuden skal der lyde en tak til de øvrige deltagere i gruppen bag projektet, som løbende har bidraget med konstruktiv kritik: Björn Forkman, Institut for Produktionsdyr og Heste (KU), der har været projektleder; Lise Tønner, Fødevarestyrelsen, Peter Sandøe, Fødevareøkonomisk Institut (KU), samt Jan Tind Sørensen, Institut for Husdyrvidenskab (AAU). Endelig skal vi takke vores studentermedhjælp, Bue Thastum, der har løbende har assisteret os under arbejdet med projektets første faser, og Geir Tveit, Fødevareøkonomisk Institut (KU), der har forestået den endelige tekstredigering.

Lektor Jesper Lassen
Fødevareøkonomisk Institut
København, november 2012

Sammenfatning

Den 1. juli 2010 trådte bekendtgørelse nr. 763 om egenkontrol med dyrevelfærd (Justitsministeriet, 2010) i kraft. Med indførelsen af egenkontrol af dyrevelfærd fulgte husdyrområdet tendensen fra flere andre sektorer, hvor kontrolansvaret i højere grad placeres hos den enkelte producent. Det er imidlertid rimeligt at antage, at særlige produktionsmæssige, kulturelle og strukturelle forhold i landbruget gør, at erfaringerne med egenkontrol fra andre sektorer ikke umiddelbart lader sig overføre hertil. Endvidere er det uklart, hvad implementering af egenkontrol på dyrevelfærdsområdet vil betyde for befolkningens tillid til danske animalske produkter.

Formålet med nærværende projekt har været at undersøge landmænds og forbrugeres holdninger til og reaktioner på implementeringen af egenkontrol af dyrevelfærd. Arbejdet har således handlet om at besvare følgende spørgsmål:

1. Hvilke barrierer (af holdnings- og vidensmæssig, strukturel og kulturel karakter) kan indførelse af egenkontrol støde imod hos danske landmænd?

2. Hvilken betydning vil indførelse af egenkontrol i forhold til dyrevelfærden få for tilliden i offentligheden til, at dyrevelfærden er i orden i dansk husdyrproduktion?

Metodisk er disse spørgsmål besvaret gennem otte interviews med danske husdyrproducenter og fire fokusgrupper med forbrugere. Alle interviews blev gennemført i perioden juni-oktober 2011. Efter udskrivning af de enkelte interviews blev der gennemført en tematisk kodning efterfulgt af en analyse af de argumenter og positioner, der optræder inden for de forskellige temaer.

Helt overordnet konkluderer rapporten, at såvel landmænd som forbrugere var enige om, at vi har en indiskutabel moralsk forpligtigelse til at kære os om de dyr, vi holder i fangenskab. Hvorvidt egenkontrol er en god måde at forvalte denne moralske forpligtigelse på – og dermed hvilken modstand eller medvind indførelsen af egenkontrol vil møde – er imidlertid et spørgsmål, der ikke lader sig entydigt besvare. I det følgende skal vi punktvis resumere rapportens væsentligste pointer vedrørende dette.

For det første viser analyserne, at der er betydelig forskel på opmærksomheden på fænomenet egenkontrol i de to grupper. For landmændene er egenkontrol på godt og ond en del af deres hverdag. Alle landmænd havde derfor også relativt velformulerede

holdninger til en lang række aspekter af egenkontrollen. Det er kendetegnende, at landmændenes oplevelse af egenkontrollen spænder fra det udpræget negative, hvor vægten lægges på det overflødige dobbeltarbejde og bureaukratiet; til det mere positive, hvor egenkontrollen betragtes som en anledning til bevidstgørelse eller genovervejelse af eksisterende procedurer på bedriften. Modsat er egenkontrol ikke en del af forbrugernes hverdag, og indførelsen af egenkontrol er foregået stort set upåagtet – på dette niveau kan man altså ikke tale om, at indførslen af egenkontrol har haft betydning for offentlighedens tillid til dyrevelfærden i dansk landbrug. Informeret om skiftet i kontrolregime, var der heller ikke noget, der tydede på, at indførelse af egenkontrol har den store betydning for forbrugernes tillid til, at velfærden er i orden.

For det andet må det konstateres, at der er forskel på, hvilke elementer de to grupper finder det relevant at inkludere i en vurdering af dyrevelfærd. Hvor landmændene først og fremmest forbinder dyrevelfærd med dyrets fysiske tilstand (fravær af skader og sygdom), inkluderer forbrugerne også faktorer som autonomi, integritet, frihed og naturlighed. Der er en vis risiko for, at denne asymmetri også viser sig i forhold til landmandens fastlæggelse af kontrolkriterierne i egenkontrolplanen, som dermed ikke tager højde for alle aspekter i forbrugernes velfærdsbegreb. For at imødegå dette og deraf følgende konflikter bør det overvejes at iværksætte en oplysningsindsats over for landbruget om divergensen mellem erhvervet og befolkningen på disse punkter. Dermed kan erhvervets øjne åbnes for, at denne forskel er en potentiel kilde til kritik og konflikt, hvorfor det kan være formålstjenligt at ændre praksis, så kontrolplanerne afspejler det bredest mulige velfærdsbegreb.

For det tredje kan det konstateres, at det rurale ideal om frihed og selvbestemmelse spiller en stor rolle for en del af de interviewede landmænd. Samtidig er der en interessant tendens til, at landmænd såvel som forbrugere hver for sig påtager sig ansvaret for dyrevelfærden. I forhold til landmændene er der på begge disse to punkter i princippet tale om, at de er i god overensstemmelse med egenkontrollens overdragelse af ansvar og forvaltning til den enkelte producent. Når mange alligevel modtager egenkontrollen med en vis modvilje, skyldes det i høj grad måden, bekendtgørelsen er implementeret på, og betydningen af et mere generelt (ofte negativt) syn på kontrol. Det handler i høj grad om, at egenkontrollen opleves som et unødvendigt dobbeltarbejde i form af, at information, der i forvejen indsamles, skal organiseres og indberettes på en ny måde. Der er imidlertid ikke tale om, at den konkrete arbejdsbyrde er årsag til kritik – den vurderes af de fleste som ubetydelig – det er derimod oplevelsen af fravær af nytte kombineret med ekstra bureaukrati, som flytter fokus og arbejde fra stalden til skrivebordet.

I forhold til disse problemer kunne det være relevant at arbejde med at bevidstgøre landmændene om de muligheder, de reelt har for at inkludere elementer i deres kontrolplaner, som de finder relevante, i stedet for at købe en mere eller mindre færdig pakke hos dyrlægen. Af større betydning vil det imidlertid være, hvis man arbejdede på at koordinere de mange informationer og registreringer, der i dag indsamles som led i forskellige lovpligtige overvågninger eller frivillige – ofte markedsrelaterede – systemer. På længere sigt kunne man forestille sig udvikling af et databasesystem, hvor alle informationer indtastes én gang for alle.

For det fjerde kan det konstateres, at der blandt såvel forbrugere som landmænd var enighed om, at der er en særlig gruppe landmænd – de såkaldt brodne kar – hvor egenkontrollen har sin berettigelse. Værdien består her først og fremmest af den bevidstgørelse om dyrevelfærd, egenkontrollen kan medføre. Når det er sagt, peges der imidlertid også på, at der er producenter, der er uden for pædagogisk rækkevidde, og hvor der skal betydeligt hårdere metoder til for at få bragt velfærden i orden.

1. Forskningsspørgsmål, baggrund og metode

Den 1. juli 2010 trådte bekendtgørelse nr. 763 om egenkontrol med dyrevelfærd (Justitsministeriet, 2010) i kraft. Bekendtgørelsen var et supplement til den almindelige velfærdskontrol og er således tænkt som en måde, hvorpå kontrollen med dyrevelfærden i danske husdyrbesætninger over en vis størrelse kunne optimeres. Med indførelsen af egenkontrol af dyrevelfærd fulgte husdyrområdet tendensen fra flere andre sektorer, hvor ansvaret – i dette tilfælde for dyrevelfærden – i højere grad placeres hos den enkelte producent. Der er således omfattende erfaringer med brugen af egenkontrol af eksempelvis miljø- og sikkerhedsmæssige parametre inden for fødevaresektoren (industri som detailhandel) og andre sektorer. Den hidtidige brug af egenkontrol i landbruget er imidlertid forholdsvis begrænset og handler om eksempelvis kontrolforanstaltninger i forhold til fødevaresikkerhed og miljø (f.eks. biogasanlæg), som er baseret på internationale standardprocedurer.

Det er imidlertid rimeligt at antage, at erfaringerne med egenkontrol fra andre sektorer ikke umiddelbart lader sig overføre til landbruget. Landbrugserhvervet er, i modsætning til f.eks. fødevareindustrien, domineret af selvstændige virksomheder med relativt set få (eller ingen) ansatte. Samtidig er landbruget bærer af en kultur med egne historiske rødder, der adskiller sig fra den kultur, der dominerer fødevareindustrien. En sådan stærk rural kultur kommer til udtryk som en specifik individualistisk holdning, som igen vil have betydning for implementeringen af omfattende egenkontrol på husdyrområdet.

Dertil kommer, at egenkontrol i forhold til dyrevelfærden må basere sig på relativt komplekse adfærds- og sundhedsmål og ikke kun – som egenkontrollen i landbruget hidtil – være begrænset til let målbare parametre som temperatur, forekomst af bestemte bakterier etc. Dette vanskeliggør også en umiddelbar erfaringsoverførsel fra den eksisterende egenkontrol inden for andre sektorer, som overvejende er baseret på konkrete og relativt objektive parametre.

Skal implementeringen af bekendtgørelsen om egenkontrol med dyrevelfærd blive vellykket, er det væsentligt at indtænke sådanne kulturelle og strukturelle forhold, som kan have betydning for landmændenes vilje og evne til at gennemføre egenkontrol efter hensigten.

Samtidig spiller dyrevelfærd en stigende rolle både i forhold til synet på de animalske produkters kvalitet og i forhold til en mere bred folkelig accept af produktionen. Der

bliver fra flere sider lagt stor vægt på myndighedernes kontrol som grundlag for, at omgivelserne kan have tillid til, at husdyrproduktionen foregår på en dyrevelfærdsmæssigt set acceptabel måde. Fra andre studier vides det, at danskerne generelt har relativt stor tillid til myndighederne, og der er ingen grund til at tro, at dette skulle være anderledes inden for dyrevelfærdsområdet. Spørgsmålet er, hvad der sker med denne tillid til, at dyrevelfærden er i orden, hvis kontrolansvaret forskydes mod landmanden. Langt hen ad vejen handler dette om, hvorvidt forbrugerne og befolkningen i almindelighed har tillid til, at landmanden, der alt andet lige har en økonomisk interesse i effektiv produktion, også er i stand til at forvalte et større ansvar for kontrollen med velfærden. Indførelse af egenkontrol på dyrevelfærdsområdet, som et supplement til den almindelige velfærdskontrol, kan risikere at nedbryde tilliden til danske animalske produkter – idet store dele af befolkningen og forbrugerbevægelsen meget vel vil kunne forventes at mene, at man med denne form for kontrol 'sætter ræven til at vogte gæs'.

Sådanne overvejelser om egenkontrollens modtagelse blandt landmænd og i befolkningen har været baggrunden for gennemførelsen af det projekt, der afrapporteres i de følgende kapitler. Projektarbejdet har været styret af følgende forskningsspørgsmål:

1. Hvilke barrierer (af holdnings- og vidensmæssig, strukturel og kulturel karakter) kan indførelse af egenkontrol støde imod hos danske landmænd?

2. Hvilken betydning vil indførelse af egenkontrol i forhold til dyrevelfærden få for tilliden i offentligheden til, at dyrevelfærden er i orden i dansk husdyrproduktion?

Rapporten er opbygget af fire hovedsektioner. Udover at gøre rede for projektets baggrund og de hidtidige erfaringer med egenkontrolregimer præsenterer denne indledende sektion projektets metode. Dernæst præsenteres – i kapitel 2 – undersøgelsen af barrierer for egenkontrol blandt landmændene. I kapitel 3 afrapporteres den del af undersøgelsen, der vedrører forbrugerne, og endelig vil kapitel 4 diskutere og besvare de to stillede forskningsspørgsmål.

1.1. Egenkontrol – af dyrevelfærd og på andre områder

Det er – noget overraskende – en meget begrænset videnskabelig litteratur om egenkontrollens principper og udviklingen af egenkontrol i den offentlige regulering og myndighedernes tilsyn. I det følgende benyttes især de gældende regler og beskrivel-

sen af principperne i diverse rapporter som kilder. Derudover trækkes der på et interview fra en anden kontekst med Lars Goldschmidt (upubliceret), der både har været ansat i Energistyrelsens tilsyn med olieproduktionen i Nordsøen og i Mærsk Olie og Gas, og som ydermere har skrevet ph.d.-afhandling om myndighedernes tilsyn med farlig industri.

Baggrunden for egenkontrol af dyrevelfærd

Egenkontrol synes at være vokset ud af kvalitetsstyrings-tankegangen. Kvalitetsstyring sigter generelt mod, at en virksomhed i sin produktion og/eller produkter kan opnå forud fastsatte kvalitetsstandarder. Den bærende hypotese er, at dette nås bedre, hvis procedurerne er gennemtænkte, beskrevne og dokumenterede i detaljer. Det handler også om blandt medarbejderne at skabe bevidsthed om og forståelse af, hvorledes kvalitetsstandarderne sikres.

Dele af kvalitetsstyringen er rettet mod at sikre standarder for sikkerhed, herunder produktsikkerhed for forbrugerne og arbejdssikkerhed for medarbejdere under produktionen. Sikkerhedsstandarder vil ofte være reguleret, og i så fald vil der typisk være en myndighed med tilsynsforpligtelse. Kvalitetsstyringssystemer for sikkerhed er i høj grad motiveret af, at sikkerhed i komplekse systemer ikke er noget, der umiddelbart kan iagttages, men beror på, at skjulte risikofaktorer må erkendes og kontrolleres. Det indebærer, at myndighedernes tilsyn med sikkerheden er vanskeliggjort, idet brud på sikkerheden ikke umiddelbart kan observeres, og dybere indsigt i systemet kræver en viden, som myndighederne måske ikke råder over.

På den baggrund er virksomheders kvalitetsstyring af sikkerhed på et tidspunkt blevet navngivet 'egenkontrol'. Fra et myndigheds- og kontrolsynspunkt kontrollerer virksomheden jo i forvejen sikkerheden. Og det er så en naturlig følge at flytte tilsynet fra sikkerheden i sig selv til et tilsyn med egenkontrollen af sikkerheden. Dette har nok i nogle tilfælde været inspireret af forsikringsverdenen, idet forsikringsselskaberne for at forsikre farlige industrier har krævet audit eller certificering af virksomhedernes egenkontrol.

Egenkontrolprincipper bruges i tilsynet med olieindustrien i Nordsøen og i miljøtilsynet med virksomheder. Det er imidlertid på fødevaresikkerhedsområdet, at egenkontrol tydeligst er slået igennem og er blevet mest kendt. Det skyldes, at egenkontrol af fødevaresikkerhed er blevet international standard. FAO/WHO har udviklet en række principper for risikoanalyse af fødevaresikkerhed, og i sammenhæng hermed er der

udviklet et forebyggende kvalitetsstyringskoncept kaldet HACCP (Hazard Analysis and Critical Control Points), som fungerer som international standard for, hvordan egenkontrollen skal gribes an.

Egenkontrol af fødevaresikkerhed blev indført i EU i 1990'erne, og de seneste regler trådte i kraft i 2006. De danske myndigheder understreger, at ansvaret for fødevaresikkerhed ligger hos den enkelte virksomhed. Udviklingen af egenkontrol kan formentlig ses som en pointering af, at ansvaret for fødevaresikkerheden ikke ligger hos den offentlige kontrol, men netop at den enkelte virksomhed bør være motiveret for selv at påtage sig dette ansvar, og at det også retligt påhviler virksomheden selv. Dette kan igen ses som et led i ambitionen om at skabe en slanket og mere markedskonform offentlig regulering, som har gjort sig gældende i den samme årrække.

Teoretiske betragtninger

Risikoanalyse-systemer og HACCP har været genstand for indgående analyser. Som nævnt indledningsvis er det imidlertid svært at finde videnskabelig dokumentation af de overordnede principper for egenkontrol. Et holdepunkt synes at være tanken om, at virksomheden allerede i udgangspunktet har en målsætning om at kvalitetssikre sikkerhed, koblet med den bærende hypotese bag kvalitetsstyringssystemer, nemlig at bevidst og systematisk tilrettelægning af arbejdsgange bedst tilgodeser dette formål. Det vil groft sagt sige, at virksomheden forudsættes at have den tilstrækkelige motivation og viden for at gennemføre egenkontrollen. Det betyder igen, at de væsentlige barrierer for vellykket egenkontrol består i, at disse betingelser på forskellig måde ikke er opfyldt.

Det gælder formentlig generelt for kvalitetsstyringssystemer, at medarbejdernes motivation afhænger af, om det opleves som relevant systematisk at beskrive og systematisere arbejdsgange. Dette arbejde skal opleves som noget, der ligger i naturlig forlængelse af selve arbejdsopgaven og dermed noget, man er motiveret til at gøre under alle omstændigheder. Standarder skal således opfattes som vedkommende, og dokumentationskrav skal stå i rimeligt forhold til kompleksiteten af arbejdsprocesserne. Motivationen vil være tæt forbundet med de opfattelser af sammenhænge i arbejdsprocesserne, medarbejderen faktisk har.

Specifikt for egenkontrol er der en vigtig forskel til kvalitetsstyring i almindelighed, nemlig at kvalitetsstyringer sigter mod at overholde standarder, som virksomheden selv definerer som relevante – ofte fordi kunderne kræver det. Egenkontrollen er der-

imod rettet mod standarder, der er defineret af lovgivningen; og egenkontrollen skal dokumentere, at lovgivningen overholdes. Der kan således potentielt være en forskel mellem de sikkerhedsstandarder, der er defineret i lovgivningen, og de standarder, virksomheden selv finder relevante ud fra produktions- og forretningsmæssige overvejelser. Endvidere gælder, at dokumentation af, om lovgivningen overholdes, potentielt kan adskille sig fra den dokumentation, som virksomheden internt eller over for kunder finder relevant. Risikoen er her, at denne dokumentation opleves som dokumentation for sin egen skyld.

Et andet spørgsmål af interesse er, i hvilket omfang egenkontrolordninger kan skabe tillid blandt forbrugere og offentligheden i al almindelighed, og på hvilket grundlag. Igen synes det ikke at være et spørgsmål, der i noget videre omfang har været gjort til genstand for selvstændig videnskabelig analyse. Men fra andre studier af opfattelsen af fødevaresikkerhed kan vi sige, at fødevaresikkerhed ikke forekommer at være en overvejelse, der indgår i normale købsbeslutninger; der er snarere en default forventning om, at fødevaresikkerheden er og også bør være i orden. Når det drejer sig om tilliden til reguleringen af forhold, som forbrugerne ikke selv har forudsætninger for at forstå, tenderer tilliden mod at være performance-baseret. Det vil sige, at man ser på, i hvilket omfang, der optræder "skandaler", og nok så meget på, hvordan disse skandaler håndteres: Er der åbenhed om dem, eller søges de skjult? Er der vilje til at tage ansvar og rette op, eller skydes skylden på andre? Etc.

Erfaringer med egenkontrol

I 2006 gennemførte Fødevarestyrelsen en evaluering af egenkontrollen i detailleddet. I rapporten herom beskrives både myndighedernes og branchens erfaringer med egenkontrollen.

Fødevarekontrollen oplever, at egenkontrol er et godt og effektivt supplement til den offentlige kontrol, og der noteres tilfredshed med, at egenkontrollen har været med til at synliggøre og fastholde over for virksomhederne, at det er deres ansvar, at fødevarelovgivningen overholdes. Den største effekt af egenkontrol findes i større virksomheder (supermarkeder og restauranter), men mange af disse virksomheder havde allerede inden egenkontrollens indførelse godt styr hygiejne og fødevaresikkerhed. Det er også karakteristisk, at større virksomheder har lettere ved at finde kompetencer, tid og ressourcer til at prioritere egenkontrollen.
Der er en restgruppe på 10-15 % af detailvirksomhederne, som ikke kan se noget behov for egenkontrollen og enten ikke udfører den eller udfører den på skrømt. Der er

yderligere en gruppe (typisk mindre) virksomheder, hvor der konstateres manglende forståelse for egenkontrollens principper. Det konstateres også, at egenkontrollen fungerer bedst i de virksomheder, hvor hele personalet (i modsætning til en eller få nøglepersoner) er involveret i egenkontrollen.

Brancheorganisationerne tilkendegiver accept af kravet om egenkontrol, men der opleves en stigning i omfanget af egenkontrollen og kravene om dokumentation. Jo større virksomheder og jo flere og mere komplekse arbejdsgange, desto større er forståelsen for nødvendigheden af egenkontrollen, og jo mere effektiv opleves den. Men i mange mindre virksomheder findes en mental og holdningsmæssig barriere som den største forhindring for gennemførelsen af egenkontrol, om end der også over tid opleves forbedringer heraf.

Der er således en del virksomheder, der har svært ved at forstå, hvorfor de skal udføre egenkontrol, og som finder det unødvendigt at skulle dokumentere egenkontrollen og kun gør det for kontrollens skyld. Nye krav om dokumentation vækker derfor bekymring, fordi virksomhederne har begrænsede ressourcer og ikke ser nogen sammenhæng mellem den øgede dokumentation og fødevaresikkerheden. I disse virksomheder er der i det hele taget vanskeligt at se en effekt af egenkontrollen, og den opleves derfor som en unødvendig byrde.

Branchekoder opleves som et godt værktøj, der letter virksomhedernes arbejde. Visse virksomheder finder dog branchekoderne for omfattende og svært tilgængelige. Virksomhederne oplever også en uensartet fortolkning og administration af reglerne om egenkontrol. Det opleves bl.a., at virksomheder med omfattende egenkontrolprogrammer kontrolleres og sanktioneres hårdere end virksomheder, der kun opfylder minimumskravene eller måske slet ikke udfører egenkontrol, og det er demotiverende for virksomhederne. Der efterlyses mere dialog med kontrolmyndighederne.

Med hensyn til tillid har der været en del målinger, der har afdækket stigende og meget stort kendskab til smiley-ordningen og generelt meget høj forbrugertillid til ordningen. Denne har formentlig fået et knæk med de store kødskandaler i 2009, der har fået Forbrugerrådet til at undsige ordningen. Men om noget tilsvarende gælder tilliden blandt forbrugerne, er vist ikke blevet dokumenteret.

Sammenfattende synes disse erfaringer at stemme udmærket overens med de teoretiske forventninger.

Egenkontrol af dyrevelfærd

1. juli 2010 indførtes egenkontrol med dyrevelfærd i en samlet pakke, der også omfatter obligatorisk sundhedsrådgivning. Egenkontrollen indebærer, at landmanden skal beskrive, hvordan han sikrer, at den gældende lovgivning for dyrevelfærd bliver overholdt i besætningen. Der skal også være dokumentation for, at kravene til registreringer af besætningen er opfyldt.

Det er den praktiserende dyrlæges opgave i forbindelse med sundhedsrådgivningen at auditere landmandens egenkontrolprogram. I tilfælde af velfærdsmæssige problemer skal dyrlægen rådgive landmanden om løsning af problemerne. De praktiserende dyrlægers auditering af egenkontrolprogrammerne kontrolleres på sin side af Fødevarestyrelsen.

Brancheorganisationerne har nogle branchekoder for dyrevelfærd i kvæg- og svinebesætninger. Branchekoderne beskriver, hvilke lovkrav landmanden som minimum skal overholde i besætningen, evt. suppleret med de anbefalinger, branchen har til produktionen af den pågældende dyreart. Landmandens egenkontrolprogram skal således som minimum leve op til den relevante branchekode.

Ser vi på barrierer for vellykket implementering i form af manglende viden eller motivation, så gælder det, at husdyrbesætninger i et vist omfang kan ses som mindre virksomheder, og af den grund måske have nogle af de samme motivationsproblemer, der kendes fra de mindre fødevarevirksomheder. Det er her interessant, om branchekodernes eksistens påvirker denne situation. Interessant er også, om landmænd har en egen kultur, og i hvilket omfang det i givet fald kan influere på situationen.

Det vil føre for vidt at analysere landmændenes vidensgrundlag i dette projekt. Et andet problem er, om lovgivningen om dyrevelfærd opfattes som relevant for dyrevelfærd som sådan. Det er også et spørgsmål, som ikke kan analyseres i sin fulde udstrækning her. Men fra andre undersøgelser vides det, at landmænd og forbrugere, på hver sin måde, kan have opfattelser af dyrevelfærd, der adskiller sig fra den, der kommer til udtryk i lovgivningen. Så det kan forventes at spille ind på henholdsvis landmændenes motivation og forbrugernes tillid.

1.2. Projektets metode

Metodisk er projektets to forskningsspørgsmål besvaret gennem kvalitative interviews med henholdsvis danske husdyrproducenter og lægfolk/forbrugere. I det følgende beskrives designet af de to delstudier.

Folk og egenkontrol

Der blev gennemført fire fokusgruppeinterviews med fem-otte deltagere i august 2011. Alle interviews gennemførtes med udgangspunkt i en semistruktureret, eksplorativ interviewguide, se bilag 1.

Idet hensigten med undersøgelsen var en kvalitativ (indholdsmæssig) kortlægning af forskellige typer af argumenter og holdninger og ikke en kvantitativ undersøgelse af forskellige argumenters udbredelse, blev der ved rekrutteringen lagt vægt på forskellighed blandt deltagerne.

Da meget tyder på, at forskellige aldersgrupper er forskellige i forhold til forbrug og holdninger til dyrevelfærd (GfK, 1995, p. 23) og samtidig influeres af medieeksponering i forskellig grad (IGD, 2007, p. 30), blev grupperne sammensat, så alle *aldersgrupper* fra 20-70 år var repræsenteret. Der er endvidere tegn på, at forskellige holdninger til dyrevelfærd afhænger af, om man er fra land eller by (Ngapo et al., 2003), hvorfor forskelle i *urbaniseringsgrad* blev udvalgt som et andet rekrutteringskriterium. Andre undersøgelser har peget på, at for nogle borgere spiller økonomi en rolle for deres forbrug af svinekød og for deres opfattelse af dyrevelfærd. Bredahl & Poulsen (2002) påpeger eksempelvis en sammenhæng mellem forbrugere, der i særlig grad vægter pris ved indkøb og som tenderer mod at ignorere offentlige debatter om velfærdsproblematikker. Samtidig er der forskning, der tyder på, at forbrugere med særlig fokus på at købe dyrevelfærdsvenlige produkter, der ofte er dyrere, er spredt ud på alle socio-økonomiske niveauer (IGD, 2007, p. 31), hvorved etikken vægter højere end prisen. Med henblik på at indfange disse forskelligheder blev deltagerne rekrutteret med henblik på variation i *uddannelsesniveau* og jobstatus. Endelig tyder flere undersøgelser på, at holdninger til dyrevelfærd er forskellige hos mænd og kvinder (se eks. Ngapo et al, 2003), hvorfor der tilstræbtes en ligelig fordeling mellem *kønnene*.

Personer, der er beskæftigede inden for marketing, journalistisk mv., blev udelukket fra deltagelse, ligesom personer, der beskæftiger sig med produktion og forarbejdning

af kød, såsom husdyrlandmænd, ansatte ved slagterier m.m., heller ikke blev rekrutteret til interviewene.

Der blev således gennemført fire grupper med følgende profiler

1. Højtuddannede fra hovedstadsområdet
2. Lavtuddannede fra hovedstadsområdet
3. Højtuddannede fra provinsby
4. Lavtuddannede fra provinsby

Inden for hver gruppe var der spredning på køn, og på tværs af grupperne sikredes spredning på alder. Den praktiske del af rekrutteringen blev foretaget af firmaet Rådgivende Sociologer.

Alle interviews blev optaget på bånd og efterfølgende udskrevet og analyseret. Analysen af de udskrevne interviews bestod af en tematisk kodning efterfulgt af en analyse af de argumenter/positioner, der optræder inden for hvert tema.

Som det fremgår, er rekrutteringen af deltagerne sket, uden at der er taget højde for deltagernes funktion som forbrugere. Der har således ikke været krav om, at de deltagende skulle være hovedansvarlige for indkøb eller madlavning. Vi vil alligevel i det følgende tillade os at referere til deltagerne som 'forbrugere', idet alle i et eller andet omfang var forbrugere af kød og derigennem var forbundet med husdyrproduktionen.

Landmænd og egenkontrol

Der gennemførtes otte enkeltinterviews med landmænd i efteråret 2011. Alle interviews gennemførtes med udgangspunkt i en semistruktureret, eksplorativ interviewguide, se bilag 2. Så vidt muligt inkluderedes en rundvisning på produktionen, som interviewet tog afsæt i.

Formålet med projektet var ikke at danne et repræsentativt billede, men at få et dækkende billede af hvilke opfattelser og praksisser, der findes, og hvordan der argumenteres for disse. Interviewpersonerne rekrutteredes med henblik på at sikre variation i

praksis og opfattelser, men af hensyn til projektets begrænsede omfang, blev fokus holdt på henholdsvis svin, malkekvæg og kødkvæg.

Udover variationen i typen af husdyrhold, blev deltagerne rekrutteret ud fra faktorer, som erfaringsmæssigt har betydning for syn på dyrevelfærd og regulering, nemlig bedriftsstørrelse og geografisk placering. Tabel 1 viser en oversigt over de otte interviewede landmænd og deres bedrifter.

Tabel 1.1. Oversigt over de interviewede landmænd og deres bedrifter

Alias	Bedriften
Peder	Driver en slægtsgård på 420 ha med 550 stk. malkekvæg. Har 6½ fastansatte og er selv halvtids udearbejdende.
Christian	Driver en slægtsgård på 180 ha med 420 stk. slagtekvæg og 36.000 slagtekyllinger. Har en ansat udover faderen, som hjælper til.
Knud	Driver en slægtsgård, der i dag er en del af et produktionsfællesskab mellem fem gårde på i alt 1.400 ha. I fællesskabet er der 2.600 stk. slagtekvæg.
Ole	Driver svigerforældrenes slægtsejendom sammen med svigerfaderen. Ejendommen er 55 ha med 240 stk. malkekvæg. Derudover forpagtes 110 ha.
Jens	Driver sammen med to elever og medhjælpende hustru en slægtsgård på 100 ha med 150 stk. malkekvæg samt kvieopdræt. Derudover forpagtes 70 ha. Bedriften er sat til salg.
Hans	Driver sammen med 5 ansatte, medhjælpende hustru og en udviklingshæmmet i beskyttet job en gård købt i 2009. Har 730 søer og producerer derudover 1.000 slagtesvin.
Jan	Driftsleder på en ejendom på 300 ha. Der er to andre ansatte og ejerne (fader og søn). På bedriften er 730 søer.
Ivan	Ejer en gård med 670 søer, der drives sammen med tre ansatte.

Rekruttering af interviewpersonerne skete ved hjælp af såkaldt snow-balling, hvor to kontaktpersoner (fra henholdsvis Videncenter for Svineproduktion og Videncentret for Landbrug) efter udførlig instruks benyttede deres netværk til at rekruttere deltagere.

Alle interviews blev optaget på bånd og efterfølgende udskrevet. Analysen af de udskrevne interviews bestod af en tematisk kodning efterfulgt af en analyse af de argumenter/positioner, der optræder inden for hvert tema.

Anonymitet

Sammenskrivningen af analysen af interviews med såvel landmænd som 'lægfolk/forbrugere' er illustreret med citater fra de interviewede. Citater bringes i alle tilfælde anonymiseret, således at den enkelte deltager er forsynet med et alias, ligesom navne på lokaliteter og personer i vid udstrækning er fjernet. De bragte citater er let omskrevne, således at vi med respekt for meningen har udeladt eksempelvis mindre

meningsforstyrrende indskud mv., ligesom der i visse tilfælde er byttet om på rækkefølgen af ordene. Har vi udeladt større dele, som eksempelvis indskudte bemærkninger, der ikke er relevante for den aktuelle argumentation, er det markeret med tre prikker i en parentes: (…); når vi for forståelsen skyld har indsat ord eller sætninger, som enten er underforstået eller var formuleret som en præmis inden det citerede, er disse indsat i kantede parenteser: [ ]; endelig markerer tre prikker *uden* parentes, at den der udtaler sig tøver, holder pause eller ikke færdiggør en påbegyndt sætning.

2. Landmændenes syn på egenkontrol

Som det fremgik af tabel 1 (se forrige sektion), fordeler de otte interviewede landmænd sig på tre so-besætninger, to slagtekvægsbesætninger og tre mælkebrug – et af kvægbrugene havde desuden slagtekyllinger. Samtlige interviewede har en baggrund på landet og er opvokset på et husdyrbrug, typisk med kvæg – for de flestes vedkommende den bedrift de driver i dag. Der er, på nær en enkelt bedrift, tale om mellemstore bedrifter med et par ansatte.

I det følgende præsenteres analyse af interviewene med de otte landmænd, hvor de første afsnit er en bredere karakteristik af deres syn på dyrevelfærd, kontrol og regulering. Derefter følger en analyse af deltagernes syn på egenkontrol.

2.1. Dyrevelfærd

De interviewedes syn på dyrevelfærd kom i løbet af interviewene både til udtryk under de mere generelle diskussioner, typisk i forbindelse med rundvisningen i staldene, og når interviewer spurgte direkte til dette. Det er kendetegnende, at dyrevelfærd for flertallet af de interviewede først og fremmest handler om dyrenes fysiske tilstand. Velfærd handler således typisk om synlige skader som skuldersår, klovskader eller om fravær af sygdom. Det er endvidere kendetegnende, at næsten alle landmænd nævner indsatser imod fysiske skader som det højest prioriterede, hvis de skulle gøre mere for dyrevelfærden i deres besætning. Et typisk eksempel er Christian, der her fortæller, hvorfor han ville prioritere dybstrøelse til sine unge dyr:

> *Men snakker du dyrevelfærdsmæssigt, så mener jeg sådan set at [dybstrøelse] er bedst for den type produktion, som det her, det er. Men heller ikke til ret meget større dyr, fordi så begynder du jo at få klovproblemer. Men indtil den her størrelse der mener jeg helt sikkert, at det dyrevelfærdsmæssigt er bedst. Vi har også færre dyr, der kommer med lemme-lidelser i en dybstrøelsesstald. Eller, hvad skal man sige, generel tilskadekomst, er der mange flere i en sengebåsstald.*

Andre fremhæver problemer med lungebetændelse, infektioner eller lignende sygdomsmæssige problemer som væsentlige aspekter af dyrevelfærden. Selvom der er en grundstemning af, at man skal være god mod dyrene, og at de ikke må mishandles, er rammen for denne dyreetik oftest antropocentrisk – deltagerne argumenterer således

som hovedregel for vigtigheden af dyrevelfærden ud fra dens betydning for produktiviteten, økonomien eller, fordi de selv som personer ikke bryder sig om, at dyr lider. Der argumenteres sjældent eller aldrig for velfærd alene ud fra dyrets interesse, integritet eller, hvad der opfattes som naturlig adfærd. Et godt eksempel er Hans, som i det følgende uddyber, hvorfor han ville prioritere mere plads, hvis han skulle gøre noget for grisenes velfærd:

> *Punkt et, så er det fordi det giver bedre rentabilitet. Pressede grise de vokser ikke nær så godt som en gris, der har masser af plads og har det … ja, hvordan skal man sige, har den plads som de skal have, og mere til. Så vokser de hurtigere, det giver lavere foderforbrug. Ergo så tjener jeg en bedre pris. Og så er der jo selvfølgelig også noget dyreetisk oppe i hovedet på mig.*
>
> *Interviewer: Hvad er det, du siger oppe i hovedet på dig?*
>
> *Jamen, det giver også en tilfredsstillelse for mig, at dyrene har det … altså, jeg er jo ikke landmand kun for pengenes skyld. Jeg er jo også landmand, fordi jeg godt kan lide at gå sammen med dyrene. Jeg tror somme tider, at befolkningen i Danmark har glemt, at man ikke bliver landmand for at tjene penge.*

Som det fremgår, er det første argument, at mere plads giver bedre tilvækst og større indtægter. Derudover nævner Hans imidlertid også dyreetik som en noget upræcis kategori, som kan dække over hensyn, der tager udgangspunkt i dyret – men som det viser sig, når han opfordres til at uddybe sine overvejelser, at også dække over et hensyn til grisene ikke kun for grisenes egen skyld, men fordi han som landmand har glæde af at omgås dyr, der har det godt.
Den rolle som den daglige omgang med dyrene spiller for deltagerne – som Hans også nævner i slutningen af citatet – genfindes i flere af de andre interviews. Typisk som et udsagn om at arbejdet med dyr er et positivt tilvalg, som kan hænge sammen med opvækst på en ejendom med husdyr.

En anden deltager, der berører en forståelse af dyrevelfærd, der rækker videre end det fysiske, er Jens.

> *[hvis] vi lod kalvene gå sammen med moderen, jamen den ville jo blive mast og trådt på af de andre, og koen vil ret hurtigt få yverbetændelse, tror jeg, fordi den skal malkes den ko. Den har jo 40*

> *liter mælk den skal af med, det kan kalven jo ikke tage. Sådan er de avlet frem i dag. En kalv kan ikke holde mælken af en ko. Det er et produktionsdyr. Det er vilkårene. Jeg ved godt, der er mange, der ikke kan lide det, og jeg kan godt se, det er etisk forkert, men det er sådan det er (…) Moderen kan godt stå og brøle, når vi tager kalven, men det går jo ikke. Og når kalven så er væk, og den lige har fundet ud af det, så går der 5 minutter, så går den op og spiser. (…). Selvfølgelig har den da de instinkter, at den skal passe på en kalv, men altså, er kalven væk, så har den affundet sig med det. Jeg tror, det har et eller andet at gøre med, at hvis det var ude i naturen, der kan de også miste deres kalv. Og når den er væk, nå jamen, så skal [hun] kun koncentrere sig om sig selv og så få det bedste ud af det. Sådan tror jeg egentlig, de ser på det, køerne.*

Selvom Jens mener, det er etisk forkert at fjerne en kalv fra dens moder, argumenterer han alligevel for, at det nu engang er de omstændigheder, der er, fordi der er tale om produktionsdyr – samtidig vil køerne ikke være synderligt påvirkede af tabet, idet de, som han anfører, hvis de levede i naturen, kunne komme ud for at miste en kalv. Den særlige status, dyrene får, i og med at de er produktionsdyr, fremhæves af flere andre deltagere. I det følgende er det Christian, der forklarer, hvordan hans syn på velfærd er tæt koblet til det faktum, at der er tale om produktionsdyr:

> *Men ellers, dyrevelfærdsmæssigt så synes jeg faktisk (…), hvad skulle man gøre mere for dem. Det er ikke sådan, at jeg synes, at der er nogle ting man lukker ned, fordi det er for indviklet. Jeg synes ikke, det er sådan, at man kan sige, at der er nogle dyr, som vi ikke gør for, hvad vi kan. Og når du så har sagt det, så skal du jo så igen vægte det og sige, hvem taler vi med, fordi jeg er jo alligevel også forretningsmand og kigger også på, at det er produktionsdyr, vi arbejder med, og synes måske lidt i debatten, at vi går lidt over i, at det sådan rent politisk tit går næsten op i kæledyrspolitik noget af det. At vi skal huske stadigvæk … vi skal være gode ved dyrene, det er slet, slet ikke det, og det tror jeg heller ikke, du er i tvivl om. Men vi skal stadigvæk også huske, det er produktionsdyr, og vi snakker om, hvad er lønsomt.*

Den grundopfattelse, som genfindes hos flere af deltagerne, er, at produktionsdyr skal behandles ordentligt, men netop fordi der er tale om produktionsdyr, må vi også acceptere, at det er nok at gøre det så godt, man kan. Der er, som Christian formulerer

det, tale om en balance mellem velfærd og økonomi, der er anderledes, end hvis der var tale om kæledyr.

2.2. Kontrol

Myndighedskontrol er ikke uventet et tema, deltagerne har stærke meninger om. Blandt de interviewede er der to modpoler, der strækker sig fra en næsten kategorisk afvisning til en næsten ubetinget accept af myndighedskontrollen. Noget, der synes vigtig for, hvor den enkelte landmand er placeret mellem disse poler, er betydningen af de grundlæggende rurale frihedsidealer, som traditionelt har været forbundet 'det frie liv som landmand'. Her spiller selvbestemmelse, selvforvaltning og frem for alt frihed for andres (især statens) indblanding i tilrettelæggelsen og driften på gården en væsentlig rolle. Kontrol og regler udarbejdet af politikere er ikke noget, der vurderes positivt inden for dette perspektiv. En af de interviewede, Jens, fremhæver, at netop krænkelsen af centrale rurale værdier er en medvirkende årsag til, at han har sat sin ellers økonomisk set velkørende bedrift til salg:

> *Vi er ikke dem der er ringest stillet. Jeg har ikke lavet nogen af de der finansielle krumspring, som nogen har gjort, dem har jeg holdt mig fra (…) Jamen altså, vi har da haft nogle år, hvor vi tjente penge, men altså de sidste år har vi ikke … i 2009 satte vi over halvanden million til. I 2010 fik vi dem så heldigvis næsten hentet ind igen. Men jeg synes, det er for usikkert. Det er simpelt hen for usikkert, og jeg bryder mig ikke om politikere, der ikke ved noget om landbruget, som sidder og styrer os mere eller mindre. Det er ikke frit mere, som det har været engang. Det er grunden til, at jeg ikke vil mere. Altså, der er for mange regler, som er fuldstændigt ufaglige og usaglige, som vi skal følge. Det er efterhånden blevet sådan, at vi driver landbrug for at få støtten, og vi kan ikke klare os uden støtten.*

Andre formulerede det samme i positive termer, når de karakteriserer det velfungerende kontrolregime, som et der er baseret på *frihed under ansvar* – hvor man netop som producent har mulighed for selv at tilrettelægge og drive sin gård, uden at man udsættes for urimelig kontrol og indblanding fra statens side. Vi skal efterfølgende vende tilbage til, hvad der karakteriserer rimelig kontrol.

Modsat de negativt stemte er der en gruppe interviewede, der i højere grad er bærere af værdier, der knytter sig til det moderne industrisamfund. De er karakteriseret af en

højere grad af accept af, at samfundet blander sig i landbrugsproduktionen, som således er reguleret af en form for samfundsmæssig kontrakt. For disse er der en tendens til, at landbrug betragtes som anden (fødevare)produktion; som en forretning, der på linje med al anden produktion er underlagt spilleregler. Kontrol anses her som helt legitim, omend den naturligvis ikke altid er lige belejlig. En eksponent for dette syn er Knud, der generelt har et meget afslappet forhold til kontrollen – her fortæller han om sit sidste besøg af kontrollen:

> *Altså, jeg havde pissetravlt den dag, og de kom jo bare og forventede, at man havde tid til at vise dem rundt.*
>
> *I: Var det uanmeldt?*
>
> *Ja ja. Så var det eleven, der havde tid, og så viste han dem rundt. Og det gjorde han så. Og så skulle de jo se alle de papirer, og det kunne han selvfølgelig ikke lige hjælpe dem med. Og så siger han, nu tror jeg altså du skal komme. Ja, men det måtte lige vente lidt. Og det gjorde de da også. Men altså, det er det eneste jeg vil sige omkring det. Og så har de kontrolleret øremærker og registrering. Der skal være en ajourført liste over, hvor mange levende dyr vi har herude. Og det kommer de også og gør engang imellem. Og det er også uanmeldt, og det tager altså … jeg tror det tog fire arbejdsdage for dem. (…) Så det er jo et stykke arbejde. Og jeg sagde også, I må hjertens gerne gøre det, men jeg har simpelt hen ikke tid til at hjælpe jer. Men det var også fair nok. De ville tage dem, der var nemmest først.*

Det er vigtigt at understrege, at flertallet af de interviewede i et eller andet omfang repræsenterede begge værdisystemer og således ofte gav udtryk for en accept af kontrollen, men samtidig våndede sig udtrykte kritik. I det følgende skal vi gennemgå nogle af de aspekter, der spillede de væsentligste roller for deltagernes opfattelse af kontrollen – nemlig dels dens opbygning og fokus og dels dens forvaltning.

Kontrollens fokus

I kritikken spiller spørgsmålet om, hvilket fokus, landmændene oplever, myndighedskontrollen har, en vigtig rolle for flere af deltagerne. Det kommer til udtryk i form af en kritik af. at kontrollen opleves som en bureaukratisk øvelse, der udføres for at til-

godese systemet, snarere end dyrene. På den måde opleves kontrollen som irrelevant og uden reel betydning – som det f.eks. formuleres af Jens:

> *Altså, jeg havde besøg omkring HACCP-registrering. Det [handler om blandingen af foderet], og det skal man så registrere. Og det skal man så passe lidt på med. Man skal passe på, at man ikke bruger for meget af det foder, fordi det kan give en forgiftning hos køerne. Og der var en hel masse teoretiske ting, man skulle registrere, og vi skulle kontrollere. Og det var simpelt hen så teoretisk, så jeg kunne ikke lade være med at grine af det. Altså, hvis vi skulle komme til at putte det i to gange. Om jeg så havde lavet en handlingsplan for, hvad der så skulle ske, hvis vi kom til at putte det i to gange. Og selv om jeg kom til at putte det i to gange, så var jeg ikke over risikogrænsen, så jeg skulle faktisk putte det i tre gange, inden det begyndte at blive farligt for køerne. Altså, sådan noget, jeg synes det er blevet alt, alt for meget teoretisk, så jeg er negativt stemt, før jeg møder kontrollørerne.*

Jens er egentlig ikke uvillig til at lade sig kontrollere, men han reagerer imod kontrol, som han ikke forstår meningen med – i det konkrete tilfælde fordi han anser den risiko, kontrollen er rettet imod, for at være teoretisk. En af de forklaringer, der gives på, at kontrollen ofte kommer til at rette sig imod irrelevante forhold, er den lange afstand, der er mellem på den ene side de, der fastsætter regler og tilrettelægger kontrollen, og på den anden side dagligdagen i landbruget. Christian er en af de deltagere, der sætter ord på denne kritik:

> *Men somme tider, når der er nogen, der foreslår tiltag, der skal laves, så har vi svært ved at genkende både, hvad ved fødevaresikkerheden og dyrenes velfærd der bedres. Det er tit nogle højtuddannede, som kan blive enige om, at der skal laves en masse analyseting, som giver nogle forholdsvist store regninger, som egentlig ikke bunder i nogle ting, som dyrene har en skid ud af. Eksempelvist, så kunne du jo tage (…) sundhedsrådgivning fra vores dyrlæge, hvor dyrene er blevet en biting. (…) Fordi det væsentligste det er, at papirerne er i orden. Og når, nu er papirerne i orden; er der så for resten problemer med dyrene? Sådan fungerer alt, og det er fuldstændig ligegyldigt, hvor du kommer hen.*

Andre oplever det forkerte fokus ved, at kontrollanten sætter sig selv i fokus. Igen er der forskellige forklaringer, som kan handle om bureaukrati og om, at det er tilfreds-

stillelsen af systemet og dets krav, der bliver vigtigere end hensynet til dyrene, som Jens formulerer det i det følgende:

> *Jeg bruger oceaner at krudt på at tilfredsstille de kontrollører, så det er ikke noget, jeg nyder. Det er det ikke. Det er det ikke. Jeg kan ikke lige se formålet med det. Et langt stykke hen ad vejen synes jeg faktisk, det er beskæftigelsesterapi for kontrollører. Og de skal som regel altid prøve, om de ikke kan finde et eller andet, bare en lille ting, fordi så har de deres ryg fri, så har de gjort deres arbejde. Det er min oplevelse af det. Hvis de kan finde et eller andet, så har de gjort deres arbejde. Og de kan egentlig være utrolig flinke, og vi kan være enige om tingene, og så når rapporten kommer, så står der noget andet end det, jeg egentlig oplevede med dem. Så det er ikke positivt. Det er det ikke et langt stykke hen af vejen. Der er også nogen, som jeg får en positiv oplevelse af, men de fleste, der synes jeg tit, det er dolken i ryggen. Så nej, du får mig ikke til at sige, at jeg er glad for det der. Nej, det er kørt af sporet.*

Andre deltagere antyder, at der er en interessekonflikt mellem landmænd og dyrlæge, når det kommer til kontrollen, som kan have den konsekvens, at dyrlægen ikke er så optaget af dyrene, som han burde være. Med Christians ord:

> *Der er da en meget underlig interessekonflikt i, at dyrlægen er ansat af mig, og jeg kan fyre ham. (…) Overordnet set så har det der ikke flyttet 0,0 i min besætning. Det har det, og derfor har man svært ved at sige, at den der kontrol ikke virker. Men det har ikke flyttet noget overhovedet alligevel. For jeg synes vores kontrolsamfund i næsten alle relationer går rigtig langt i den retning, at det gælder om at få tørret sin egen røv.*

I en anden sammenhæng gør Christian rede for, hvordan han bruger mange kræfter på at sikre sig, at alt er i orden for at undgå sanktioner fra dyrlægen. Kombineret med den økonomiske relation mellem landmand og kontrollerende dyrlæge oplever han, at fokus er flyttet fra dyrene til personerne: Landmand såvel som dyrlæge er mere optaget af deres egne interesser, og dyrene bliver glemt i dette spil.

Når fokus således flyttes fra dyrene til bureaukratiet eller hensynet til den enkelte, beskrives kontrollen flere gange som rigid. Ole beskriver således en episode, hvor oplevelsen bliver, at det ikke handler om velfærd, men at chikanere landmanden:

> *Jeg har en kammerat, hvor de fik besøg en lørdag eftermiddag klokken 4 eller 5; så der skulle være kontrol. Og han sagde han skulle i byen med familien om aftenen. Jamen, det var bare ærgerligt. Han skulle lave kontrol. Og det er det, jeg mener, det er magtmisbrug, hvis du spørger mig. Det har ikke en pind med dyrevelfærd at gøre, om du kommer lørdag eller mandag. (...) Det blev jeg virkelig sur over, fordi, det er jo en form for hetz, hvis du spørger mig. Fordi, hvis du skal tjekke dyrevelfærd og vil gøre det her, så hvis vi havde dårlig dyrevelfærd, så havde den været akkurat ligeså dårlig om mandagen som den er lørdag eftermiddag. Du kan ikke hente noget ved at komme halvanden dag før.*

Andre oplever, at når den systemfokuserede kontrol bliver rigid – udover at man som beskrevet overser, at det handler om dyrene – bliver kontrollen et mål i sig selv uden hensyn til produktionsomstændighederne. Kritikken handler om, at kontrollen ikke har blik for at de strukturelle forhold i landbrugssektoren, hvor eksempelvis konkurrencemæssige forhold eller de store brug med mange dyr gør, at det er umuligt at sikre, at velfærden er i orden for alle enkeltindivider.

> *En normal svineproduktion, tag sådan en som min. Jamen, vi har vel en 8-10.000 dyr på stald. Hvis du tager smågrise og søer og 30 kilos og slagtesvin, altså det hele, tager det med. Altså, det er mange dyr. Og det er jo menneskeligt at fejle, selv for karle. Altså, de kan sgu da overse en gris, der går rundt med dårligt ben. Det synes jeg ikke rigtigt, der er plads til ved myndighederne, om der er én gris ud af 10.000. Ja ja, det ER menneskeligt at fejle. Det synes jeg, det mangler vi sgu. Det kan jo ske, den kan jo putte sig et eller andet sted.*

Mødet

Mødet mellem landmanden og kontrollanten er en parameter, der har stor betydning for synet på kontrollen. For nogle er det et delt ansvar, hvor kvaliteten af mødet afhænger af dialogen mellem parterne og dermed også af den attitude, landmand såvel som dyrlæge møder op med. For andre er det i højere grad et spørgsmål om dyrlægens håndtering og attitude.

Flere af de interviewede fremhæver, at den gode kontroloplevelse tager udgangspunkt i respekt og imødekommenhed fra begge parter. Dyrlægen bør, ifølge de interviewe-

de, udvise en passende portion empati og anerkendelse af landmanden og hans situation og produktionsbetingelser. Samtidig bør landmanden heller ikke møde kontrollanten med fjendtlighed, men være indstillet på en dialog. Her formuleret af Jan, der ikke kan huske, at han har haft dårlige oplevelser med kontrollen:

> *Altså, det har meget at gøre med, hvad dagsorden [kontrollen] kommer med. Er det nogen der absolut … vi skal nok finde en fejl hos ham. Hvis det er den måde, de kommer på, det bryder jeg mig ikke om. Men hvis man har en god dialog lige fra start af, og man kan snakke om tingene, jamen ... nej, så er det ikke nogen (…) Vi har ikke noget at skjule her overhovedet. Men altså, at man hele tiden møder dem med åben pande og siger, jamen velkommen, kom indenfor, hvad vil I se noget om. Vi kan gå herop og starte, hvis det er det, og I kan se, hvordan vi har tænkt os at gøre tingene. I kan komme med ud i stalden og se, stemmer det overens med det, som vi siger, vi gør her.*

Andre lægger i højere grad ansvaret for den vellykkede kontrol over på dyrlægen – her er i højere grad tale om skepsis og mistilid over for kontrollen, som betragtes som en fjende, der skal håndteres. Selvom Peder det sidste års tid ikke har oplevet problemer med kontrolbesøgene, der er varetaget af "*en person som havde meget empati for det"*, er kontrollen efter hans opfattelse helt afhængig af den person, der kommer ud. Af den grund har Peder også en helt klar strategi for håndtering af mødet med kontrollen, som i høj grad er bygget op omkring skepsis og mistillid:

> *Altså, der er meget forskel på de personer, der kommer ud. (…) Sådan hele forståelsen for at det ikke er en fabrik, der laver Legoklodser, nej, det er altså dyr. Og i kraft af al den registrering [vi laver], så kan der ske fejl. Men det er meget sjælden, der gør det. (…) Vi har faktisk lavet denne her interne procedure, hvis der kommer kontrol, hvor jeg ikke er hjemme, så skal mine medarbejdere ikke udsættes for det. Så må de kalde mig hjem, uanset om jeg er i København, så må de altså vente, de der konsulenter. Der står godt nok, at man skal sætte en repræsentant, men det har vi altså vedtaget, det bliver ikke tilfældet. (…) Og samtidigt med bliver der hidkaldt en bisidder, og så bliver alt optaget på bånd og på video. (…) for jeg gider simpelt hen ikke have, at det skal kunne være diskutabelt, hvad der er blevet set, og hvad der er blevet sagt, og hvad der er hændt.*

Det er kendetegnende, at flere at de interviewede ligesom Peder har helt bevidste strategier for mødet med kontrollen. En anden strategi er, som Jan har, at få bedriften til at fremstå som en produktion, hvor der er styr på alle enkeltheder ved at sikre dokumentation for mere, end der egentlig kræves – som han forklarer i forhold til foderkontrollen:

> *Jeg tager foderprøver af alle vores mix og gemmer i 3 måneder i fryseren. Men der er aldrig nogen, der har interesseret sig for prøverne endnu. Nu har jeg gjort det siden 2006, tror jeg. Når vi har haft kontrolbesøg, de ved næsten ikke, hvad de skal gøre, fordi, hold da op … De tror vi har styr på det ...*

Andre, som Christian, har valgt en strategi, hvor de forsøger at tækkes kontrollen:

> *… altså, en kontrollør skal fodres med informationerne hurtigst muligt, så han ikke kan nå at nærlæse dem. Er det ikke også rigtigt? Det er fuldstændigt ligesom al mulig anden eksamen, man har gået til. Du skal bare sørge for at komme med det hele så hurtigt, at de ikke når at finde, hvor hullerne er. Jamen, sådan er al kontrol. Altså, du kan kalde det kontrol eller eksamen, du kan kalde det, hvad du vil. Længere er den jo ikke. (…) Jeg forstår jeg da godt, at der er nogen, der skider grønne grise over [kontrollen]. Og det er lige præcist, hvor de går fejl. Selvfølgelig er der nogle få myndighedskontrollører, som er nogle sataner, men de allerfleste af dem er ikke, og hvis man tørrer dem rigtigt og stryger dem, lige præcist sørger for at få leveret det, sådan de fået det indtryk at, hold da kæft … ham der sidder over for dem, han [har da styr på det].*

Det syn på kontrol, der er reflekteret ovenfor, er i nogen grad præget af, at de interviewede ikke synes at have væsentlige dyrevelfærdsmæssige (eller andre) problemer. Det kan i nogen grad medvirke til deltagernes oplevelse af, at kontrolressourcerne er spildt hos dem, da der jo ikke er noget at komme efter. Det betyder dog ikke, at der er en generel afvisning af kontrol, snarere at kontrol i højere grad bør rettes imod de besætninger, hvor der er problemer. Som Ole formulerer det, kunne det medvirke til, at man fokuserede på de virkelige problemer og ikke det, han oplever som dyrevelfærd i småtingsafdelingen:

[det må være vigtigt at fokusere på de dårligste bedrifter] Det kan jeg selvfølgelig sagtens sige, for det er vi ikke. Men det er jo bare der, man skal fange dem. Hvis man skal igennem med noget dyrevelfærd, så er det jo der. (…) det kan nogle gange være lidt forkert, at vi kan have en lille kalv, der eventuelt ikke har koldt vand i en time midt på dagen. Altså, det er jo totale småting i forhold til en besætning, hvor det hele bare kører. Men man kan jo få en voldsom bøde, hvis ikke den lille kalv tilfældigvis har koldt vand døgnet rundt, for det skal den jo have. Det er også fint nok, at den skal det, men perspektivet er jo bare lidt … altså, hvis ellers kalven er sund og rask, og den får koldt vand om en time, så er det jo ikke et problem, hvis du spørger mig. Det er derfor, vi skal hen til [de dårligste] for at flytte noget. Fordi, hvis der dør 20 % køer i én besætning og 2 % i en anden besætning, jamen så er der jo altså meget at hente i den sidste der.

2.3. Egenkontrol

Det er karakteristisk, at ingen af de interviewede er særlig optagede af den måde, egenkontrollen er implementeret på i deres bedrift. Selve udarbejdelsen af egenkontrolplanen er typisk overladt til dyrlægen, der i flere tilfælde kommer med en færdig pakke baseret på branchekoderne, som f.eks. forklaret af Knud:

Altså, man kan sige, det var sådan set dyrlægen, der styrede det løb der, må jeg sige. Det tog en halv time, tror jeg. Fordi altså, det er jo bare det, vi går og gør, som der bare lige skal … de har selv udarbejdet den her egenkontrol og den ene lov efter den anden og har gået det igennem og har fået det formuleret ned på noget, som man kan bruge til noget på en bedrift.

Enkelte er bevidste om såvel grundlag som indhold af kontrolplanen og har deltaget i udarbejdelse af planen, men flertallet har som Knud et noget distanceret forhold til såvel implementering som plan. Selvom der er enkelte undtagelser, synes hovedreglen at være, at egenkontrolplanerne er opbygget omkring branchekoderne og i høj grad styret af input i form af det, der i forvejen registreres. På den måde bliver egenkontrollen for mange en slags resume af eksisterende kontrol, som deltagerne – som vi skal vende tilbage til – ikke tillagde særlig praktisk betydning. Her formuleret af Christian:

> *det er delt op i nogle kapitler, som man skal igennem hver gang. Sådan har de valgt at gøre det, og [jeg] har fået at vide, at det er et fint system. Men mere skal jeg nok lade være med at sige, mere er jeg ikke inde i det. (…) Hvordan det lige fungerer? Jeg lægger ikke meget vægt på det, fordi jeg har alt til at ligge som dokumentation lige meget, hvad det skulle være. Altså, så længe den eksterne kontrol, som vi har til Dansk Kalv, alligevel er igennem samtlige de der punkter, bare lidt højere oppe, så har vi jo fuld dokumentation for hvad som helst, hvis der skulle komme nogen*

De interviewede landmænds syn på den ændring af kontrolregimet, som egenkontrollen er en del af, er på den ene side baseret på deres egne konkrete oplevelser og på den anden side nogle mere principielle overvejelser. Deltagerne havde ikke en entydig holdning til egenkontrol, men fordelte sig fra nogle, der var meget kritiske, til andre, som var mere imødekommende og accepterende. Betragter man de typer argumenter, der blev fremført mod egenkontrollen, handlede det især om den øgede arbejdsindsats samt mere principielle overvejelser om kontrol i det hele taget. Når der argumenteredes for egenkontrollen, handlede det om den systematisering af overvågningen af dyrevelfærden, den muliggør, og ikke mindst dens nytte i forhold til de såkaldt brodne kar. I det følgende vil vi gennemgå disse forskellige argumenter samt gøre rede for, hvilken betydning det ændrede kontrolregime har haft for relationen til dyrlægen.

Arbejdsindsatsen: Dobbeltkontrol og mulighed for systematik

Flere af de interviewede reagerer umiddelbart negativt, når interviewet berører spørgsmålet om egenkontrol. Denne afvisning handler om deres oplevelse af egenkontrollen som et krav om registrering og kontrol at forhold, der allerede kontrolleres på bedriften. Selvom det ikke nødvendigvis betragtes som et dobbeltarbejde, betragtes egenkontrollen som en unødig dobbeltkontrol. Nogle henviser således til, at de som en naturlig del af deres produktion inkluderer overvågning af de elementer, egenkontrollen typisk indebærer. En af disse er Hans, som her gør rede for sine tanker, da han blev konfronteret med egenkontrollen første gang:

> *Jeg tænkte, at det var fuldstændig hul i hovedet. Og hvorfor gjorde jeg det? Fordi, det er at tjekke noget, som vi tjekker hver evige eneste dag. Altså f.eks. den der med halebid, jamen jeg går jo ikke kun ud en gang hver anden måned og tjekker, har vi egentlig taget halebid. Det tjekker*

jeg hver dag. Så gør vi jo noget med det samme. Så jeg synes den er meget overflødig. Men sådan er det jo.

Det er karakteristisk, at Hans ikke afviser egenkontrollens målepunkter som irrelevante, men hans problem er dels, at det er noget, han allerede gør rutinemæssigt. Dels foregår denne allerede eksisterende registrering hyppigere, end der kræves inden for egenkontrollen, og er derfor mere nyttig i forhold til overvågning af velfærdsproblemer som eksempelvis halebid, som kræver en umiddelbar indgriben.

Flere andre er tilsvarende negative og henviser til, at det, der registreres af deres egenkontrol, allerede er dækket af andre kontrolsystemer som 'Arlagården' eller 'Dansk Kalv'. Her er det eksempelvis Christian, der både har slagtekvæg og slagtekyllinger:

Det er jo den samme smøre, som man finder i det system, vi [allerede] har. Nu [egenkontrollen], det er noget af det sidste, der er kommet. Ellers så har vi jo mange andre. Med kyllinger har vi nøjagtigt det samme. Vi havde ved Dansk Kalv for længe siden. Jeg har jo ikke engang lavet noget ekstra, fordi jeg har alle de data til at ligge i forvejen.

Interviewer: Okay, så der har slet ikke været noget nyt i det?

Ikke for mit vedkommende, fordi jeg har dataene i forvejen. Vi har alt skidtet, så vi har alverdens ting. Vi har alle de registreringer; vi har dokumentation for hvad som helst til Dansk Kalv. (…). Jamen, det flytter intet for mig, det giver mig bare sådan lige lidt mere i den administrative ende. Og det kommer ikke ud til dyrene på nogen måde.

Det er karakteristisk, at Ole, ligesom flere af de øvrige interviewede, pointerer, at egenkontrollen ikke efter deres opfattelse kommer til at gøre en forskel for dyrene på deres bedrifter: det vil ikke forbedre deres velfærd eller føre til færre døde.

I modsætning til Hans og Christian er der enkelte af de interviewede, der har oplevet, at de kontrollerer og registrerer aspekter, de ikke dækkede tidligere, og at der på den måde er tale om en forbedring – her formuleret af Ole:

Interviewer: Noterede I de ting i forvejen, de ting der skal bruges i [egen]kontrollen?

Nej. Der var nogle ting, vi gjorde. Der er nogle ting, som er med i Arlagården også, den overlapper jo lidt der, som står i vores Arlamappe. Så man kan sige, nogen af de ting er jo de samme. [for eksempel] behandling af penicillinkøer, at de bliver separeret fra, altså en fast rutine omkring det, hvordan man gør det. Med at taste ind på computeren samtidigt med at du ringer til dyrlægen for at undgå noget forvirring der. Altså, sådan nogle faste rutiner med den penicillinmælk.

Flere af de interviewede gør meget ud af at forklare, hvordan de allerede havde et omfattende system til registrering af en lang række produktionsparametre. Her er det Jan, der ikke fandt, at egenkontrollen havde gjort den store forskel, og at det havde været forholdsvis nemt at implementere:

Jamen [da egenkontrollen kom] der havde vi jo lavet vores eget system (…) med henblik på optimering af den daglige drift. Så vi var sikre på, vi ikke gik og gjorde nogle ting, som ikke var nødvendige; at man tænkte hele produktionen igennem, alle procedurer vi går og gør: Er det nødvendigt? Kunne vi gøre det på en måde, der var nemmere? Og er der noget, der overlapper? At man hele tiden tænker hver enkelt procedure igennem og prøver at sætte ord på, og kunne det gøres snildere. Det var egentlig det, der var bevæggrunden for det i starten. Da så egenkontrollen kom nu her for et-halvandet år siden, da var det nemt for os, for vi har det hele beskrevet. Så da tænkte vi, ja, det var jo godt, der var vi bare på forkant. Så det har været meget nemt for os.

En anden, Knud, kan ikke se nytteværdien af egenkontrollen – bortset fra at han må indrømme, at den har været en lejlighed til at få lidt mere styr på de enkelte eksisterende kontroller:

Og jeg har svært ved at se, hvad vi kan bruge [egenkontrollen] til i vores produktion. Altså, man kan sige, det er jo ikke noget, som jeg kan finde noget værdi i, altså det genererer sgu ikke nogen arbejdspladser for mit vedkommende, det gør det ikke. Altså, jeg ser det som en omkostning mere eller mindre. Og det er ikke noget som

> *jeg siger, vi har lavet det, jamen så får vi mindre medicinforbrug f.eks. Det er det ikke. Det er mere … altså, de har så måske sat det lidt mere i system og har fået det koblet noget mere op på IT og sådan nogle ting, så vi ikke har alle de her løsblade, og det hele det ligger på internettet og er gemt på hver eneste ejendom. Og det synes jeg jo sådan set, det er smart.*

Ligesom flere af de andre deltagere understreger Knud i citatet ovenfor, at egenkontrollen ikke gør nogen særlig forskel på deres bedrift, fordi de i det store hele har styr på deres produktion – typisk i form af en meget systematisk planlægning og overvågning. Hermed mere end antyder de, at sådan behøver det ikke være alle steder. Flere henviser da også direkte til de landmænd, der ikke har tilsvarende systematisk tilgang til produktionen og dermed en ringere velfærd – her Ivan:

> *Mange af tingene har vi jo egentlig i forvejen. Men for nogen er det meget træls med alt det arbejde, der skal gøres, og for andre er det bare noget af det, man egentlig har gjort i forvejen, kan man sige. Jeg synes ikke for vores vedkommende, nu bruger vi meget … ja, ikke kontrolskemaer, men ligesom tjek-op-skemaer når vi har udført arbejdet, så krydser vi lige af, ligeså meget for at vi kan huske at få gjort det hele. Og vi har nogle procedurer omkring, hvordan vi gør forskellige ting. Så jeg synes egentlig ikke, for vores vedkommende har det ikke gjort en kæmpe forskel, men jeg tror det kan være med til at hjælpe mange andre, som måske ikke gør det.*

Men, som Ivan efterfølgende gør opmærksom på, så er der ingen garanti for, at egenkontrollen virker i den forstand, at den forandrer praksis i de dele af branchen, hvor der er problemer med dyrevelfærden. Egenkontrollen skal, som han formulerer det, ”*bruges som et aktivt værktøj, for ellers fungerer det jo heller ikke, hvis det kun er noget man udfylder, når der nu SKAL udfyldes”.*

Samlet set giver de interviewede ikke udtryk for, at det er en overvældende forandring af deres daglige praksis, eller at egenkontrollen, når den er indført, udgør en stor arbejdsbyrde. Det opleves imidlertid irriterende, at den tid, den trods alt beslaglægger, flytter arbejdsindsatsen fra stalden til skrivebordet og dermed kan gå ud over dyrene og deres velfærd. Dermed bidrager egenkontrollen til det generelle problem, der opleves ved kontrol i det hele taget: at fokus flyttes fra dyrene til bureaukratiske skrive-

bordsaktiviteter. Inden for denne ramme bliver egenkontrollen eksempelvis betragtet som en akademisk øvelse uden rod i virkeligheden – her Christian:

> *Altså, egenkontrol: Det bliver sådan nogle faste procedurer, fordi vi skal kunne dokumentere, hvad der er gjort. Hvis der er lavet noget lort, så skal det i hvert fald være sådan, at andre kan dokumentere, at det ER noget lort. Sådan er der mange henseender, synes jeg, så det væsentlige forsvinder lidt i egenkontrol.*

Relation til dyrlægen

Med introduktionen af egenkontrol skete samtidig en forandret rolle for den dyrlæge, der er tilknyttet den enkelte bedrift. Den væsentligste forandring var, at dyrlægen fik en ny funktion som myndighedernes repræsentant i forhold til overvågning af den enkelte landmands egenkontrol – samtidig med at han/hun skal rådgive landmanden. I det følgende vil vi gøre rede for, hvordan de interviewede landmænd oplevede forandringer i deres relation til dyrlægen, samt hvilken betydning denne dobbeltrolle spiller for dem.

Som udgangspunkt skal det understreges, at samtlige landmænd i undersøgelsen gav udtryk for, at de generelt var tilfredse med deres dyrlæger – det var dog tydeligt, at flere af dem tidligere havde været i kontakt med dyrlæger, hvor der ikke var samme gode samarbejde. Ligeledes var det kendetegnende, at flere af deltagerne fortalte historier om andre landmænd, de kendte eller havde hørt om, som havde meget negative oplevelser med dyrlæger. Der var således ingen af de interviewede, der berettede om, at de personligt havde oplevet den nye dobbeltrolle som problematisk.

Blandt dem, der ikke anså dobbeltrollen for problematisk, var et synspunkt, at problemet er hypotetisk, idet der for landmand såvel som dyrlæge er en fælles interesse i højere dyrevelfærd. For dyrlægen er der en (oftest underforstået) moralsk forpligtigelse til at varetage dyrets interesser. For landmanden handler det om, at god velfærd er godt for økonomien, og han har derfor en interesse i, at dyrlægen både rådgiver og kontrollerer dyrevelfærden. Jens fremfører dette synspunkt her:

> *Jamen, jeg kan simpelt hen ikke se problemet, det kan jeg ikke. Fordi, jamen altså det har han jo altid gjort. Jeg kan simpelt hen ikke se problemet, fordi hvis ikke jeg har styr på mine dyr, og det ikke er i orden, så laver jeg ingen penge. Det gør jeg jo ikke. Jamen, jeg ser*

ikke skævt til ham, det gør jeg ikke. Altså, han ved også godt, at jeg har en interesse i, at der ikke er nogen problemer, at vi overholder reglerne.

Et andet synspunkt er, at dobbeltrollen ikke vil være et problem, så længe der er en god relation mellem dyrlæge og landmand. Den gode relation kan være baseret på en form for uskreven kontrakt mellem landmand og dyrlæge om, hvad dyrlægens rolle er; noget f.eks. Hans har etableret ved at præcisere over for dyrlægen, hvad han forventer af ham. Derfor er det ikke et problem for ham:

Jeg kan forestille mig, i nogle situationer da kan det være problematisk. Det kommer helt an på, hvilket forhold du har til din dyrlæge. Altså, jeg har jo det forhold til min dyrlæge, at hvis han ser det mindste, skal han bare åbne munden, og han er meget åbenmundet, ha ha. Og finder han noget, det bliver påpeget, og der skal gøres noget. Jeg kan godt lide, at det er meget kontant, at laver folk lort i den, så skal de have det at vide med det samme. Og så har jeg heldigvis en dyrlæge, der har det på samme måde. Han lægger ikke fingre imellem. Så for os kan jeg ikke se noget problem i det

Endelig fremfører Jan som et argument for, at dobbeltrollen ikke er problematisk, at landmand såvel som dyrlæge refererer til en øvre myndighed:

Lige meget hvad dyrlægen han siger, så er der altså en eller anden øvre myndighed, som vi er underlagt, både dyrlægen og os. Det tror jeg, det er fint nok, fordi, vi har jo set eksempler, hvor dyrlægen er for meget i lommen på landmanden. Og der skal man altså kende sin begrænsning.

Ifølge Jan kan det altså godt blive problematisk, men kontrolhierarkiet sikrer, at der er en øvre myndighed, der igen sikrer, at det ikke tager overhånd.

Selvom der således er flere argumenter for, at dobbeltrollen er uproblematisk, fremfører andre alligevel argumenter for, at det kan være problematisk. Et væsentligt forhold, som flere peger på, er, at der er en økonomisk relation mellem landmand og dyrlæge. Selvom dyrlægen som udøvende kontrolmyndighed har en udstrakt magt i form af indberetning af utilfredsstillende egenkontrol, har landmanden formelt set en større magt, idet han selv ansætter sin dyrlæge og dermed også i princippet kan skifte kontrolmyndighed efter forgodtbefindende. Dyrlægen risikerer således at komme i et mo-

ralsk dilemma mellem sin indtjening og hvor restriktiv, hans kontrol skal være. Her formuleret af Christian:

> *Men altså, det er da klart, der er da en interesse i at få det der samarbejde mellem dyrlægen og landmanden til at fungere. Og der kan man som den myndighedskontrollerende, som prøver på at finde de ganske, ganske få steder, hvor det rent faktisk er noget lort. Jeg kan godt se, der er der en interessekonflikt, fordi hvis ikke vi kan blive enige, så kan jeg da finde en anden. Det vil man jo overordnet sige.*

Der er dermed, ifølge Christian, en vigtig opgave for dyrlægen i at finde den rette balance mellem rådgivning og kontrol – og hvor han mener, at forudsætningen for den gode relation mellem dyrlæge og landmand er, at denne balance hælder over imod rådgivningen, snarere end kontrollen:

> *Især for de lønnede dyrlæger [er det en udfordring] at finde den der balance med, hvad er deres opgave er. (...) Hvis det der det skal fungere, så er det rådgiverdelen, der skal tage over, for ellers så fungerer det ikke. Hvis der står overvågning og dyrlæge, så hører det op med at fungere.*

Som beskrevet i indledningen til afsnittet har de interviewede landmænd alle en god relation til deres nuværende dyrlæge; langt hovedparten har således ikke oplevet, at indførelsen af egenkontrol har påvirket relationen til dyrlægen. De fleste begrunder dette med, at de i forvejen har et godt og veletableret samarbejde – her Knuds kommentar til spørgsmålet om, hvorvidt kontakten til dyrlægen har ændret sig med egenkontrollen:

> *Nej nej, det har den ikke. Det har den ikke. Hvis vi har ting, som vi føler, at det er vi simpelt hen nødt til at have kigget nærmere ind i, så ringer vi med det samme. Altså, vi er jo ikke specialister i at obducere en kalv. Det handler jo også rigtig meget om at få sendt nogle prøver ind, finde nogle svar. Det gør det jo.*

Flere andre antyder som Knud, at det stadig er dyrlægens centrale funktion at være rådgiver og specialist inden for det veterinærfaglige område, og den funktion ændres ikke af, at dyrlægen nu også skal kontrollere.

Flere deltagere gør imidlertid opmærksom på, at relationen til dyrlægen har ændret sig på et afgørende punkt. Med veterinærforliget, som egenkontrollen er en del af, fik landmanden mulighed for i højere grad selv at diagnosticere og behandle. Som Peder forklarer i det følgende, har dette betydet, at dyrlægen i højere grad er blevet rådgivende og har fået en forebyggende funktion:

> *Tidligere da måtte vi jo ikke selv behandle. Nu må vi selv starte en behandling op. Og det er jo det, der er blevet anderledes. Så nu er kontakten til dyrlægen blevet mere vejledende, rådgivende, end det var tidligere. Tidligere var dyrlægen jo en serviceperson, der kom og skulle starte en behandling op, en slags maskinstation. Men nu er dyrlægen jo mere blevet en rådgivende, en vejledende og en sparring i, hvordan man behandler. Men også i, hvordan vi undgår at skulle behandle. Altså, velfærd, og det afspejler sig i færre behandlinger. Så den vej rundt. [Så der er kommet mere fokus på forebyggelse], meget mere. (…) Tidligere var dyrlægen i stalden flere gange om ugen, i hvert fald i en så stor besætning som vi havde. Hvor nu med det her veterinærforlig, så behøver de kun komme en gang om ugen. Og i mindre besætninger hver 14. dag.*

Selvom forholdet mellem dyrlæge og landmand er forandret på en række afgørende punkter, har flere af landmændene ikke oplevet, at ændringerne har betydet øgede omkostninger til dyrlægen. De ekstra opgaver i form af overvågning af egenkontrollen er enten meget begrænsede, eller også opvejes udgiften af reduktionen i antallet af dyrlægebesøg og den besparelse, der følger med muligheden til selv at diagnosticere og behandle.

Ansvar og aktører

Når de interviewede skal forklare, hvordan de forstår egenkontrollen som et politisk initiativ, er der to hovedtendenser. Nogle har det grundsyn på kontrol, at der er tale om en næsten naturlig udvikling, hvor det mest handler om, at folk, der er langt fra landbruget, stiller en masse krav til, hvordan landmændene skal producere. Resultatet er, at kontrolskruen løbende strammes, men det sker, som vi var inde på tidligere, på baggrund af en manglende indsigt i landbruget – her Christian, der udtaler sig om kontrol generelt:

> *Det er tit nogle højtuddannede, som kan blive enige om, at der skal laves en masse analyseting, som giver nogle forholdsvist store regninger, som egentlig ikke bunder ud i nogle ting, som dyrene har en skid ud af. Eksempelvist, så kunne du jo tage lige med udgangspunkt i sundhedsrådgivning fra vores dyrlæge, dyrene er blevet en biting.*

Flere andre har dog blik for de politiske spil og de samfundsmæssige magtkampe, som de placerer fremkomsten af egenkontrollen inden for. For disse landmænd er der tale om, at egenkontrollen betragtes i en større sammenhæng, hvor den dels er et resultat af et økonomisk forårsaget pres på dyrevelfærden, og dels ses som en del af en politisk studehandel. Der synes at være en tendens til, at de, der fremlægger sådanne politisk-økonomiske analyser, er mindre tilbøjelige til at kritisere egenkontrollen som sådan – enten fordi de kan se dens berettigelse i forhold til 'de brodne kar', eller fordi de ser den som en del af en politisk studehandel til erhvervets fordel.

Hans er en af dem, der formulerer den økonomiske forklaring klarest i sit svar på, om egenkontrollen kom som en overraskelse for ham:

> *Næh, det gjorde den ikke. (…) Fordi der var så meget røre i andedammen, så der var nødt til at blive gjort et eller andet. Og det er jo klart, når erhvervet ER presset, og der er nogle landmænd, der har været presset igennem flere år (…) Man kan sige, hvis du mister dit arbejde, jamen, du får fra fagforeningen, du har stadigvæk dit hus. Hvis en landmand han mister arbejdet … jamen, det er jo hus, det er hjem, det er alt, der bliver taget fra ham. Og det kan jo godt bevirke, at de laver nogle ikke særligt intelligente løsninger bare for at lave et godt resultat lige nu. Fyrer en mand. Jamen, så har vi den lønning mindre, men så får vi ikke passet dyrene ordentligt, men det ser godt ud, fordi man har gjort noget over for banken. (…) Der kom jo nogle dyreværnsretssager om nogen, der havde misrøgtet deres dyr og sådan noget. Og jeg tror [egenkontrollen] kom sådan lidt i reaktion på det.*

Andre lægger i højere grad vægt på det, de ser som politiske studehandler i forbindelse med veterinærforliget. Udgangspunktet og mekanismen ses for så vidt som det samme, nemlig at der i visse dele af landbruget er problemer med dyrevelfærden. Dette eksponeres i medierne, som så sammen med forbrugerne lægger et pres på politikerne om at gøre noget. Rent politisk bliver egenkontrollen her set som den pris,

landbruget må betale for at få lempelser på et andet centralt område: en delvis ret til selv at diagnosticere og medicinere, ligesom der kan skæres ned for antallet af dyrlægebesøg. En byttehandel, som f.eks. Peder er godt tilfreds med, selvom han ikke kan se, at egenkontrol i sig selv genererer vækst:

> *Jeg vil ikke sige, at [egenkontrollen] kom som en overraskelse, fordi det var en del af en politisk aftale. Det var det. Altså, for mig at se, så er det ikke noget, der genererer vækst i samfundet. Og så kan du spørge, hvorfor jeg har det synspunkt. Jamen, jeg mener frihed under ansvar, så hos dem, der laver fejl, skal der selvfølgelig ske repressalier på en eller anden måde. Ja. (…) Og der var det jo så, at det var en politisk studehandel. Tidligere, da var dyrlægen i stalden flere gange om ugen, i hvert fald i en så stor besætning som vi havde. Hvor nu med det her veterinærforlig, så behøver de kun komme en gang om ugen. Og i mindre besætninger hver 14. dag. Og så blev den studehandel lavet med, at man så skulle have egenkontrol, fordi man ikke troede, vi kunne håndtere det. Ja.*

Forbrugerne ses naturligvis som en vigtig brik i dette politiske spil. På den ene side tillægger flere af de interviewede landmænd forbrugerne stor betydning, som en faktor der må og skal tages hensyn til. Der er deltagere, der karakteriserer forbrugerne som uvidende, forkælede aktører, der blot stiller krav, men ikke vil betale. Den regulering, egenkontrollen er en del af, ses således mest som et resultat af manglende viden; forbrugerne er simpelthen ikke klar over, at ingen bønder er interesseret i, at deres produkter ikke er i orden. På den anden side mener flere af de interviewede ikke, at man uden videre kan tillægge forbrugerne et ansvar – helt grundliggende er dyrevelfærden, som andre produktionsrelaterede kvalitetsparametre, efter deres opfattelse landmandens og erhvervets ansvar. Man kan ikke forvente, at forbrugerne er optaget af ret meget andet end priserne, når de handler. Her er det igen Peder:

> *Altså, forbrugerne er for mig at se fuldstændigt ligeglade med egenkontrol. De skal bare vide, at produkterne har den kvalitet og den dyrevelfærd, som vi er blevet enige om i fællesskab. Og så er det kun prisen stort set for 90 % af forbrugerne, der er afgørende. Hvis de basale ting er i orden, så er prisen for de 90 % af forbrugerne det, der er afgørende. (…)*
>
> *Interviewer: Tænker du, at forbrugerne ved nok om, hvordan det er at være landmand?*

Nej. Vi ved meget lidt om hinanden i det danske samfund. Og så uanset om det er mig som landmand i forhold til andre faggrene. Vi ved meget lidt om, hvad det er, der er virkeligheden. Og det er en udfordring, der skal på dagligt. For 50 år siden da havde alle jo en eller anden tilknytning til fødevareproduktion. Enten havde man en bror eller en søster eller en tante eller noget andet, der havde et landbrug. Men det har man jo ikke mere. Altså, de 2 % af befolkningen, der er aktive landmænd, dem har de 98 % af befolkningen ikke tæt berøring med.

Interviewer. Er det problematisk?

Næh, det er en udfordring (…) overordnet så mener jeg, at fødevarer det er de basale behov, som mennesket har. Og der har vi som erhverv en stor udfordring i at fortælle, hvad det er, der ligger bagved de fødevarer, som der nu ligger i kølemontren, eller hvor det nu ligger.

Helt i tråd med Peders syn skal det bemærkes, at ingen af de interviewede landmænd, da de blev spurgt om forbrugernes rolle i forhold til egenkontrollen, fandt, at det var noget, de ville interessere sig for. Indtrykket er således, at de fleste interviewede landmænd så forbrugerne som en aktør med indirekte betydning i forhold til egenkontrollen: En faktor, der blev taget hensyn til i den politiske proces, men ikke en aktør, der i det daglige ville være påvirket af, at der er blevet indført egenkontrol i landbruget. Som Knud formulerer det på et direkte spørgsmål om egenkontrollen gør en forskel i forhold til forbrugernes tillid til de fødevarer, landbruget producerer: "*Det må jeg godt nok sige, det har jeg svært ved at få øje på, ha ha. Det har jeg godt nok svært ved at få øje på. Det minder mest af alt om en eller anden politisk handel, det må jeg sige."*

3. Forbrugerne

Som beskrevet i metodeafsnittet blev der gennemført fire fokusgrupper fordelt på to grupper i København og to grupper i Nordjylland. Som det vil fremgå af det følgende, er indførelsen af egenkontrol af dyrevelfærd ikke noget, der umiddelbart spiller en stor rolle for interviewdeltagerne; kun de færreste har således hørt om egenkontrol af dyrevelfærd. I konsekvens heraf er der i den efterfølgende analyse lagt forholdsvis stor vægt på at karakterisere deltagernes generelle syn på dyrevelfærd, velfærdsindikatorer og kontrol, inden spørgsmålet om egenkontrol tages op. På denne baggrund vil vi i den afsluttende diskussion tage spørgsmålet om, hvordan egenkontrolregimet passer til lægfolkenes værdier, som de udtrykkes i forhold til velfærd og kontrol.

3.1. Dyrevelfærd og velfærdsindikatorer

Der er generelt enighed om, at det ikke er til diskussion, hvorvidt produktionsdyr må spises. Noget, der til gengæld diskuteres, er, hvordan dyrenes holdes fanget, og i hvilken grad kødproduktionen er nødvendig. I den ene gruppe diskuteres det eksempelvis, hvorvidt det er nødvendigt at spise så meget kød, som vi gør i et land som Danmark. En kvinde forklarede, at kød er vigtigt for familieharmonien, fordi det var et krav til aftensmåltidet fra hendes mands og børns side, og det havde den konsekvens, at hun måtte købe billigt kød for at få råd til de daglige rationer. En anden argumenterer imod ved at påpege, at mængden af kød bør skæres ned, så man får råd til det dyre kød. I en anden gruppe konstaterer Mikkel to forskellige synspunkter: de onde og de naive – og foreslår selv en mellemproportional, der går ud på at spise mindre, men bedre kød, noget resten af gruppen nikker accepterende til:

> *(...) i forhold til den diskussion vi har, så har der altid været 2 lejre: Dem, der er onde, som mener, det skal være billigt, og dem, der er lidt for godtroende, der mener, at dyrene skal have det godt. Jeg tror bare, jeg har det sådan, at man bare kan spise noget mindre kød, så kan man godt betale noget mere for det.*

Det er bemærkelsesværdigt, at der på tværs af grupperne er enighed om, at dyrt kød som udgangspunkt er af bedre kvalitet – hvor kvalitet inkluderer, at dyret har haft bedre produktionsforhold og velfærd. Ingen diskuterer direkte, hvorvidt dyrt kød kan have en dårligere spisekvalitet, eller om der kan følge dårligere dyrevelfærd med i prisen for dyrt kød. Det antages, at pris har sammenhæng med spisekvalitet, der så igen har sammenhæng med velfærd.

Denne lidt grove skelnen mellem det gode og det onde præger generelt debatten, når de interviewede diskuterer velfærdsproblemer. Spørgsmålet om dyrevelfærd er således med til at skille acceptabel fra ikke acceptabel husdyrproduktion. På den ene side fremstår en idyllisk produktion med rødder i de 'gode, gamle dage', hvor bondepigen klappede malkekoen, og dyrene havde adgang til fri natur. På den anden side er forestillingen om nutidens konventionelle produktion, der med sine teknologiske produktionsforhold står i kontrast til den romantiske idealisme. En gennemgående opfattelse er, at nutidens husdyrproduktion beror på begær, det vil sige et nærmest uhæmmet lystbetonet behov for produkter fra dyr. Nogle af informanterne udtrykker dette som en misantropi, forstået således at overdrevet forbrug finder sted uden særlig hensyntagen til elementer såsom dyrevelfærd og miljø, men hvor mennesker ophøjer sig selv til at have ret til at udnytte ressourcerne efter eget forgodtbefindende.

Samtidig med disse melankolske betragtninger er der dog en generel enighed om, at produktionsdyrene er til for at blive spist af mennesker. Det kan ses som et bredt økonomisk argument, idet man har vænnet sig til at se produktionsdyr på en særlig måde i forhold til den brug, der gøres af dem. Dette står i kontrast til et mere naturromantisk argument, hvor man forestiller sig produktionsdyrene under deres optimale levemuligheder. Der er således en bred opfattelse af, at dyrevelfærden og dyreproduktionen var bedre i gamle dage, fordi landmanden dengang – om det så er 30 eller 50 år siden – ikke var underlagt så stramme strukturelle betingelser, ikke var så afhængig af et internationalt marked og ikke var så bundet af forbrugerne.

Dyrene skal gøre nytte

I diskussionerne i fokusgrupperne anes en tendens til at diskutere dyr ud fra et nytteaspekt, hvor nytte skal forstås som nytte for mennesket. Flere kategoriseringer opstår, men diskussionerne går især på tre kategorier, som i det følgende uddybes, nemlig: luksus, overlevelse og fravær af nytte. Da nyttens kontekst er, at det er nytte for mennesket, kan man argumentere for, at visse dyr slet ikke tillægges nogen nytte.

Gennemgående for alle grupperne tegner der sig et billede af et meget fundamentalt grundsyn på dyrevelfærd, hvor det understreges, at hvis man vælger at holde dyr fanget – herunder produktionsdyr – så er man moralsk forpligtet til at tage sig af dyrets behov. Det kan ikke diskuteres. Hvad der til gengæld diskuteres ivrigt, er, hvorvidt der er forskel på graden af denne moralske forpligtelse afhængigt af typen af dyr og baggrunden for fangenskabet. Først og fremmest diskuteres det, hvorvidt typen af dyr har betydning for den moralske forpligtelse. Om dette siger en deltager i Nordjylland: "*Det er fuldstændig ligegyldigt, hvilke dyr det er. Man må respektere den adfærd, som*

de dyr har i det opdræt, man vil have, så langt som det overhovedet er muligt." Der er ikke decideret uenighed om dette i grupperne, men nogle vælger alligevel at nuancere ansvaret for dyrenes velfærd ved at argumentere for, at man især skal passe godt på dyrene, hvis de bidrager til menneskets overlevelse – ved at blive til spiselige produkter – eller især hvis dyrene skal anvendes til luksusforbrug, såsom pels.

Der diskuteres således ud fra en overlevelses- eller luksusnyttekategori. Implicit går diskussionen på meningen med fangenskabet, hvor der er en uudtalt konsensus om, at dyrene især skal passes på, hvis de er vigtige for mennesket. Flere af de interviewede understreger, at man bør passe på alle dyr, men der er generelt en ansvars-diskurs, der udpeger produkternes anvendelighed for mennesker som det afgørende for landmandens pasningsansvar. Lene tager denne holdning til den mere ekstreme ende i en diskussion om pytonslangerne:

> *Lene: … egentlig er jeg måske lidt ligeglad med, om pytonslanger er i bur eller ej, for jeg skal hverken ned og se dem eller noget. Altså, de siger mig ikke rigtig noget. Jeg er måske også lidt ligeglad med, om der er en dag, hvor der ikke er flere pytonslanger, fordi jeg går ud fra, at vi godt kan leve uden pytonslanger. Jeg ved ikke, hvad de gør godt. Spiser de et eller andet?*
>
> *Hanne: Rotter.*
>
> *Lene: Nå, så er de meget vigtige, det kan jeg godt se.*

Dyret skal således – ud fra denne optik – have en funktion for mennesket som begrundelse for, at dyrevelfærd er vigtigt; eksempelvis være underholdning, blive til kød eller i dette tilfælde spise rotter (der truer mennesket), for at dyrevelfærd er meningsfuldt. Selvom citatet er udtryk for en yderliggående opfattelse af dyr, er det dog tydeligt at de fleste nikker genkendende til, at dyrevelfærd generelt mest er på dagsordenen, når det drejer sig om dyr, der er anvendelige for mennesker. Det er en form for antropocentrisk – altså menneskecentreret – udgangspunkt, der også præger andre temaer, hvor der konsekvent tages afsæt i, hvordan og hvornår noget giver mening for mennesker og derved anses som vigtigt eller relevant. I dette tilfælde er antropocentrismen meget karakteristisk, idet begrundelsen for at interessere sig for dyrenes ve og vel bunder i den nytte, de vurderes at have for mennesket. Antropocentrismen viser sig også, når der argumenteres for produktionsdyrs velfærd ud fra den tanke, at det giver mere smagfulde produkter, som derved kommer mennesket til gode. Dette vil vi diskutere i næste afsnit.

Dyrevelfærd dikteret af spisekvalitet eller følelser

Når snakken falder på dyrevelfærd hos produktionsdyr, er der to tendenser, der især gør sig gældende. Den ene er at lave lighedstegn mellem dyret og slutproduktet og at fokusere direkte på sammenhængen mellem dyrevelfærd og bedre kød. Målet er bedre spisekvalitet (smag og konsistens), og midlet er, at dyrene får nogle ordentlige forhold. Inden for denne ramme ses dyret udelukkende som mad, og velfærd giver god mad. Som Knud siger i en diskussion i Nordjylland om produktion af laks og velfærd:

> *jeg synes, det er fint nok, at man fremdyrker den i dambrug, [og] når man tager ud og fisker i et eller andet put-and-take eller noget, så får man nogle rigtig store flotte laks med hjem. Men jeg har nogle gange været udsat for [at have] været nødt til at smide dem ud bagefter, for de er simpelthen ikke til at spise, og der har man simpelthen stopfodret dem med et eller andet, der gør, at de mister deres smag. Det synes jeg simpelthen … det synes jeg simpelthen ikke er i orden, fordi hvis de fremdyrker en laks, som de putter ud i en put-and-take, så skal det også være noget, der er velsmagende, man kan tage med hjem og spise, fordi jeg har det sådan lidt forkert med, at man fanger det, og så kan man smide det i skraldespanden bagefter. Det har jeg virkelig prøvet, fordi det ikke smager.*

Hvis velfærden er dårlig, kan kødets spisekvalitet også være så ringe, at man må smide det ud, hvilket er spild af mad. Fokus er ikke på dyret som et levende subjekt, men på udfaldet af objektet der kan spises, og problematikken bliver derfor ikke det moralsk forkastelige i, at dyret mistrives, men det forkastelige i, at maden er uspiselig. Modsat dette er det også udbredt at fokusere på det levende dyr og ikke tage slutproduktet med i argumentationen for bedre dyrevelfærd, men i stedet påpege det vigtige i, at tage sig godt af det, man holder fanget, fordi man har taget ansvaret for dyrenes liv.

Den anden tendens, der gør sig gældende, handler om det følelsesmæssige aspekt ved dyrevelfærd. Dette viser sig eksempelvis i den – igen lidt antropocentriske – måde, hvorpå de interviewede forholder sig til viden om mistrivsel. Kritikken af dyrevelfærden får sit udgangspunkt i *den personlige oplevelse af væmmelse* over at se eller høre om produktionsdyr, der holdes under ringe betingelser. Reaktionen blandt de fleste udtrykkes f.eks. som væmmelse eller foragt, når snakken går om manglende dyrevelfærd. Som nævnt tidligere opstår der let en modsætning mellem god og ond, hvor konventionelt landbrug ofte er eksponent for noget ondskabsfuldt.

Dette følelsesmæssige udgangspunkt var gennemgående, men havde samtidig en form for modpol. Særligt i den nordjyske gruppe af lavt uddannede kom det på banen, at dyrevelfærd netop ikke måtte tage udgangspunkt i menneskers følelser. Dels fordi det er utopisk at tro, at man kan behandle produktionsdyr på lige fod med eksempelvis kæledyr, hvor der er en stærk følelsesmæssig tilknytning, og dels fordi følelser kan komme i vejen for faglighed og i sidste ende for selve produktionen. I en diskussion om halekupering af svin kom dette tydeligt frem:

> *Steen: Det skal ikke være mig, der sidder her og synes, det er synd for en lille gris. Altså, de skal gøre det, de synes, der er bedst. Hvis det er bedst for den produktionsgris, at man klipper halen af den, og så bliver der mere ro i stalden og ikke så meget slagsmål, jamen så er det måske det, man skal.*
>
> *Lene: Nej, det har ikke noget med at gøre, at jeg synes, det er synd for dyret, at det bliver gjort, men jeg synes, der skal være en, som [du] siger, der skal være en faglig grund til, at … man skal kunne begrunde, hvorfor skal det her, hvad skal det til for?*

I de andre fokusgrupper kommer det også på dagsordenen, at det ikke er de almindelige borgere, der kan sige, hvordan man bedst passer et produktionsdyr, men der er dog mere en undertone af, at det er synd for dyret. At der i ovenstående gruppe i langt højere grad er en tendens til at negligere følelser, kunne hænge sammen med, at denne gruppe – qua sin geografiske og socioøkonomiske placering – samlet set har et mere personligt kendskab til udfordringerne ved konventionelt landbrug, og at der derfor udtrykkes større sympati for produktionsmetoder, mens der er mindre fokus på individuelle, menneskelige følelser. Denne sympati, der også kan tolkes som en tillid til faggrupper, kommer vi nærmere ind på i senere afsnit.

Opsummeret er spørgsmålet om dyrevelfærd vigtigt for de adspurgte, og de havde nemt ved at forholde sig til temaet. Trods enkelte afvigere var det generelle synspunkt, at der er en nødvendig balance mellem at tilgodese dyrenes behov og erhvervets produktionsbetingelser. Ole udtrykker det således i en af københavnergrupperne:

> *På den ene side, så vil jeg mene, at [fordi] vi har domesticeret dem og gjort dem til produktionsdyr, så har vi også et ansvar for, at de har det godt. På den anden side, så kan man jo ikke gøre det alt for dyrt, så man ikke har råd til at købe oksekød eller svinekød eller mælk, så et eller andet sted midt imellem er der en eller anden balance.*

Velfærdsindikatorer

De velfærdsindikatorer, der er mest fremtrædende i diskussioner om produktionsdyr i konventionelle produktioner, er de fysiske pladsforhold, adgangen til fri himmel, den generelle produktionsgang og de fysiologiske problematikker. En af grupperne diskuterer store svinebesætninger, og selvom der er enighed i gruppen om, at dyrene skal have opfyldt deres behov, viser nedenstående tydeligt, hvordan der er forskellige syn på, hvilke velfærdsindikatorer der er vigtigst.

> *Susanne: nu om dage, så er det svinefarme. Det er simpelthen store produktionssteder, hvor der er så mange svin, så de kan ikke holde øje med dem alle sammen. Det ser man, når de kommer til slagterierne, der er både sår og skidt og alt muligt andet på dem.*
>
> *Peder: Jeg kan huske første gang, jeg så en svinebesætning, hvor søerne var ligesom i en mørk stald. Jeg tænkte, det var et fængsel, og ornen, den passerede. Jeg tænkte, at det var en slem oplevelse, men siden da er det blevet meget mere menneskeligt, og hvis du har set det svinepalæ svinestald, de har bygget mellem Sindal og Hjørring. Har du ikke?*
>
> *Jørgen: Da der var åbent hus, var jeg inde og se den.*
>
> *Peder: Er det ikke et svinepalæ?*
>
> *Jørgen: Jo.*
>
> *Anette: Det er en fabrik.*
>
> *Peder: Fin stald udvendigt, og der er ikke så dårlig lugt.*

Der er især to divergerende påstande på spil i denne diskussion. Den ene er, at de nye stalde er gode, fordi de ser fine ud og ikke lugter så dårligt, fordi de er renere, lysere og mere menneskelige. Den anden er, at de nye stalde er for store og karakteriseret ved fabriksproduktion, hvor der er for mange dyr, til at der kan drages tilstrækkelig omsorg. Renligheden er en del af fabriks-analogien og bidrager ikke nævneværdigt til velfærden.

Pladsforhold er højt på dagsordenen, når der snakkes dyrevelfærd. God plads og adgang til udendørsarealer er et vigtigt tema for mange deltagere og handler om oplevelsen af, at dyr i de moderne industrialiserede besætninger ikke har tilstrækkelig

plads at røre sig på og ikke har gode betingelser for at søge adspredelse. Flere nævner pladsproblemer som årsagen til sygdomme og skader, der indikerer dårlig velfærd, og udover fokus på dambrug, kyllingeproduktion og kvæg, er svineproduktionen også meget på tale. Forholdet mellem plads og aggression nævnes også, inden de interviewede bliver bedt om at diskutere halekupering. Det er således en problematik, mange er klar over på forhånd, og som aktualiseres af, at deltagerne bliver bedt om at tænke over kupering. Der er en dominerende opfattelse af, at hvis produktionsdyr stimuleres og får opfyldt deres naturlige behov, så er der mindre aggression, fordi dyrene bider hinanden i frustration og kedsomhed, og fordi de går for tæt på hinanden. Plads bliver således en dominerende indikator for velfærd. Kun i en enkelt diskussion stilles der spørgsmålstegn ved sammenhængen mellem pladsproblemer og halebidning:

> *Lene: Det er ikke nødvendigt, at grisene bider hinanden, fordi dengang man havde en so, der gik med sine grise, til de blev taget fra og var næsten færdige slagtesvin, der tror jeg ikke på, de bed hinanden i halen.*
>
> *Hanne: Det tror jeg, de har gjort altid.*
>
> *Torben: Der er jeg nødt til at sige, det ved jeg ingen ting om. Jeg ved ikke … jeg har ikke prøvet at have svin, så det ved jeg ikke.*
>
> *Steen: Jeg ved ikke om den, der har fritgående, der går ude på markerne, jeg ved ikke, om de går og bider hinanden.*
>
> *Lene: Det tror jeg godt nok ikke, de gør.*
>
> *Hanne: Det gør de ikke, hvis de er ude. Vi har haft grise også, der i hvert fald har haft plads nok, og de kan godt … altså, hvis der er et sår, hvis den kommer imod eller et eller andet de har været oppe at pøle [sloges], og der bliver et sår, lige så snart, der er sår, så bliver der bidt.*
>
> *Lene: Ja, ja, men det er også lige som med høns. Hvis der først er hul af en høne, så hakker de andre også i den.*
>
> *Hanne: Der er et eller andet, der tiltrækker dem, når der er et sår, så jeg ved ikke, om det vil hjælpe, at de fik mere plads, det tror jeg måske egentlig ikke.*

Det skal bemærkes, at flere af deltagerne ikke synes de har tilstrækkelig viden og erfaring til at kunne vurdere problemet. En enkelt har dog personlig erfaring med grisehold, men føler sig heller ikke sikker i sin sag. Det særligt spændende er, at denne gruppe består af lavtuddannede i Nordjylland, der formentlig har større erfaringsgrundlag end de københavnske grupper, men som samtidig er mest tilbageholdende med at pege på, at man kan undgå halebid, hvis dyrene får mere plads. Der stilles faktisk spørgsmålstegn ved betydningen af plads. I de andre fokusgrupper føler deltagerne sig mere sikre i deres sag, til trods for at de sandsynligvis har mindre kendskab til problemets natur. Det tyder på nogle meget faste og markante forestillinger generelt om velfærdsindikatorer i relation til forrige afsnits optegning af ´det gode' over for ´det onde´, der også tydede på nogle fasttømrede forestillinger om god og dårlig dyrevelfærd.

Enkelte forsøger at rejse en debat om kost og foder, der enten opfattes som ensidig eller gør, at dyrene vokser for hurtigt. Kritikken går især på, at sammensætningen af foderet ikke primært må begrundes med at skabe hurtig vækst, fordi foderet i så fald er mere til gavn for produktivitet end for dyrets trivsel, eftersom dyrene ikke forventes at kunne trives, hvis de vokser for hurtigt. Der er ikke rigtig nogen, der argumenterer imod, men samtidig er det heller ikke et tema, der optager deltagerne.

Dyrevelfærd i forbindelse med transport og slagtning er noget, kun ganske få bringer op i diskussionerne, og når det sker, fokuseres der primært på det problematiske i at transportere danske produktionsdyr til andre lande for at kunne slagte billigt (og underforstået også slagte på en mindre human måde). Velfærd i forbindelse med transport inden for landets grænser er ikke noget, grupperne bringer op.

Integritet og naturlighed

Oplevelsen af, at de industrialiserede produktionsdyr som udgangspunkt trives dårligt – som følge af for eksempel manglende plads, luft og beskæftigelse – er en del af et argument, der fokuserer på dyrenes integritet.

Integritetsargumentet handler om, at man i den moderne, konventionelle husdyrproduktion er kommet så langt væk fra dyrenes natur, at deres integritet krænkes. Flere snakker om 'unaturlighed', og der henvises især til manglende muligheder for naturlig beskæftigelse. Det udtrykkes også som en krænkelse af dyrets integritet, når landmanden vælger at halekupere grise, trimme kyllingers næb eller brænde kalvenes horn. Det formuleres som et tegn på krænkelse af dyrets integritet, fordi dyret er født

med hele halen, næbbet eller hornet, og det er unaturligt at ændre på dette. Som en kvindelig deltager i Nordjylland siger om at kupere grisehaler: "*Den er jo en del af grisen, ikke? Og hvis den ikke var en del af grisen, så havde den været forsvundet for mange århundreder siden"*. Halebid forklares af mange som resultat af en form for kedsomhed eller frustration over manglende plads og for lidt at lave, og når grisene bider eller kyllingerne hakker hinanden, forklares det også som en form for natur, om end der ikke er tale om en tilstræbelsesværdig form. For nogle er konklusionen, at kupering og trimning foretrækkes som alternativ til de store sår, dyrene kan påføre hinanden, og teknikkerne accepteres for at lindre smerte for dyrene. Den væmmelse, nogle af deltagerne udtrykker ved diskussionen om afbidte haler eller sår, antyder, at det ikke kun handler om den absolutte smerte, men også om de følelser, som omstændighederne vækker. Som modsætning til denne lidt pragmatiske konklusion, er der andre, der har en mere idealistisk tilgang, og fuldstændig afviser behovet for at klippe eller trimme. For dem er det uacceptabel symptombehandling, der kan undgås ved at give dyrene bedre forhold.

Generelt i grupperne er der en – ofte uformuleret - enighed om, at det naturlige er godt. Naturlighed giver trivsel, og mennesket bør ikke blande sig for meget. Indimellem er denne grundlæggende enighed blevet udtrykt mere eksplicit og viser sig især ved spørgsmål om dyrenes smerte og død samt avl, foruden når der snakkes om eksempelvis kupering og generelle velfærdsindikatorer, som nævnt tidligere. Nogle deltagere blev bedt om at diskutere dilemmaet med udegående søer med smågrise, hvor der er reel risiko for at rovfugle angriber og forblinder eller dræber pattegrise. Der er enighed om, at det er bedst for svinene at være udendørs, og derfor er der ingen, der umiddelbart foreslår, at løsningen på problemet bør være at holde dyrene indenfor. Enkelte foreslår andre løsninger, men der henvises i høj grad til, at det er naturens gang, og det derfor er begrænset, hvad man kan gøre ved det, såsom følgende diskussion demonstrerer:

> *Hanne: Kan man gøre et eller andet for at undgå det? Jeg ved ikke, om grise i naturen går på åbne marker, eller om de går inde i en skov, hvor der er færre ravne og sådan noget. Så måske burde man plante træer, der hvor grisene går, for at undgå, at det skete, men altså, nogle af dem vil jo blive overfaldet af rovdyr, og hvad der nu er, sådan er naturens orden. Det kan ikke undgås.*
>
> *Steen: Jeg tænker, at der er ret mange rovfugle i skovene, det er der, der hvor jeg kommer fra. Jeg ved ikke, om det gør nogen forskel med*

træer, men jeg er fuldstændig enig ellers, at det er naturens gang. Sådan er det.

Den bagvedliggende logik i dette er, at mennesket kan ændre naturen 'naturligt' ved at plante træer, hvilket er godt, hvorimod unaturlige ændringer – eksempelvis ved at bygge stalde – er skidt. Spørgsmålet om, hvad man kan og må ændre ved naturen, kommer tydeligt frem i f.eks. forhold til ændringer på grisenes natur:

Camilla [sarkastisk]: Genetisk kan man vel bare avle svin uden øjne.

[Alle griner]

Line: Ja, og flere ribben.

Mikkel: Ja, (...) og så med en lille snor i skinken.

Ole: Ja, eller direkte som pølser.

Camilla: Ja, det ville være rentabelt.

Selvom disse forslag er sagt i spøg, er der en alvor bag. Det kunne nemlig tyde på en høj grad af uvidenhed om avlsarbejdet inden for produktionsdyr. Selvom deltagerne finder det absurd, er det et faktum, at svin gennem avl har fået flere ribben, og der har faktisk også været eksperimenter med at gøre kyllinger blinde via selektiv avl for at undgå, at de hakker hinanden til blods. Der er selvfølgelig langt fra virkeligheden til den med snoren i skinken, men uvidenheden viser en distance til produktionen.

En afsluttende kommentar om naturlighed er denne konsekvente enighed om, at naturlig levevis er bedst. Hvad, der er særlig spændende ved denne enighed om, at naturlighed absolut er at foretrække, er, at det grundlæggende unaturlige liv, et dyr kan antages at have ved at være i fangenskab, ikke diskuteres. At det ikke er naturgivent, at mennesker holder dyr fanget, kommer ikke rigtig på bordet. Naturlighed får således en afgrænset definition, der ekskluderer spørgsmålet om fangenskab generelt og i stedet kun har omdrejningspunkt om de vilkår, dyrene lever under. En accept af fangenskab, der også er nævnt tidligere i denne rapport, idet alle deltagere var enige i, at det er acceptabelt at holde produktionsdyr generelt.

3.2. Aktørerne

Fra disse mere overordnede temaer om dyrevelfærd, integritet og naturlighed vendes blikket nu til deltagernes syn på de forskellige aktører, der optræder i og omkring landbruget – og ikke mindst hvilket ansvar de har, og hvilken rolle de bør have i forhold til dyrevelfærd. Det drejer sig primært om landmændene, dyrlægerne, forbrugerne og myndighederne.

Landmandens rolle

I diskussionerne om landmændenes rolle er skyld det gennemgående tema med to overordnede fortolkninger, der i det følgende uddybes. På den ene side står det synspunkt, at landmanden er uskyldig, fordi dårlig dyrevelfærd skyldes noget strukturelt i samfundet, som den enkelte landmand kæmper imod. På den anden side er der en opfattelse af, at landmanden er medskyldig, fordi ringe dyrevelfærd er et resultat af lav faglighed og individuelle valg i produktionen. Mange gør opmærksom på, at de ikke føler, de har nok viden om landbrugsproduktion til at kunne udtale sig, men til trods for dette kommer der mange emner på bordet, og det er ikke svært for deltagerne at forholde sig til landmændenes rolle.

At dårlig dyrevelfærd skyldes noget strukturelt i samfundet, kommer tidligt frem i diskussionerne i samtlige grupper. Atter er omdrejningspunktet, at dyrene havde det bedre i gamle dage, fordi landmanden dengang var mindre afhængig og ikke underlagt de samme skrappe krav som i dag. Landmanden, argumenteres det, har i dag svære kår på grund af en skærpet global konkurrence, og det tvinger ham til at holde produktionsdyr på måder, der anses som dyrevelfærdsmæssigt problematisk. Af hensyn til økonomien og sin egen overlevelse må han udnytte sit produktionsapparat – og herunder dyrene – mest muligt effektivt, og det medfører uacceptable betingelser for dyrene. Som Steen konkluderer: *"Landmanden, han har faktisk ikke en skid at skulle have sagt. Han bliver presset fra højre og venstre og op og ned!"* Dette pres kommer, som vi skal vende tilbage til, fra banken; fra regler og kontrol; fra den generelle økonomiske krise og fra forbrugernes manglende købevillighed. Konklusionen er, ifølge nogle af deltagerne, at landmanden er underlagt så svære økonomiske vilkår, at dårlig velfærd ikke er hans skyld: Omstændighederne presser ham til at producere billigst muligt uden hensyn til dyrenes ve og vel. Inden for denne logik er landmanden et offer for systemet, hvor han kæmper en forgæves kamp for at få lov til at overleve.

Andre har et lidt andet perspektiv på landmanden som offer, nemlig at de få med dårlig velfærd ødelægger det for de mange, hvor velfærden grundlæggende er i orden. Synspunktet er, at der altid vil være nogle landmænd, der ødelægger det for de andre ved at springe over, hvor gærdet er lavest, og det medfører større restriktioner og giver alle landmænd et dårligt ry. I en diskussion om mængden af regler i landbruget sætter Jacob i København dog spørgsmålstegn ved offer-tankegangen i det hele taget:

> *Jeg synes heller ikke, man skal gøre landmændene til sådan en flok ofre, der ikke kan finde ud af noget som helst. Altså, de får en eller anden lovgivning og nogle krav, og så må de se at komme igennem det på en eller anden fornuftig måde. De har nogle ret store, magtfulde organisationer, hvor de kan hente hjælp hos, de har landbrugskonsulenter, de har alle mulige chancer for at få noget hjælp til det her, hvis det viser sig at være tungt. Måske også nogen, der kan gå ind og trykke politikerne på maven og sige, den der lovgivning, den bliver I nødt til at lave om, fordi folk køber kødet i Tyskland i stedet for. Så skal politikerne nok begynde at lytte efter. Så OK, hvis det viser sig ikke at være fair over for landmanden, så må man ændre på det.*

Her anerkendes det, at strukturelle forhold kan være medvirkende til svære kår for landmanden, men der opponeres mod at se landmanden som et offer uden nævneværdigt ansvar. Derved lægger deltageren sig også op ad det divergerende syn på skyld, hvor det er landmanden som individ, der er i centrum, mere end strukturelle barrierer.

Tillid til fagligheden

At nogle vælger at bruge strukturelle betingelser som forklaring på dyrevelfærdsmæssige problemer, er et udtryk for den grundlæggende tillid til og sympati for landmanden, mange af deltagerne har. Der er tillid til, at landmanden har sin faglighed i orden og handler etisk og moralsk forsvarligt – og desuden ønsker at være god ved dyr – og der er en forståelse af, at den omgivende verden gør det rigtig svært for ham at udøve sit erhverv. Tilliden bunder for nogle yderligere i en mere generel tillid til, at fagpersoner ved bedst, når det kommer til deres fag, og at man som udgangspunkt kan stole på andres faglighed – her Annette:

> *Hvis jeg kører hen til mekanikeren, så har jeg tillid til, at han ved, hvordan min bil skal repareres. Hvis jeg går til lægen eller tandlægen eller en hvilken som helst anden … dyrlægen, jeg tænker også [at]*

dyrlægen og landmanden, det er da dem, der ved, hvordan man holder dyr, og så må jeg stole på det, indtil det modsatte er bevidst.

Tilliden bunder for andre yderligere i, at det er rentabelt at have en god dyrevelfærd – Lone: "*Jeg tror da, de allerfleste landmænd, de er da omhyggelige [og arbejder for] sig selv og de bedste dyr. Det er også dem, der giver de bedste priser, så derfor har de en interesse i, at deres dyr har det godt."* For andre, som f.eks. Camilla i det følgende, er tilliden ikke så gennemtrængende, og netop det rentable får et ganske andet og negativt skær:

Det er selvfølgelig en påstand, men det er ikke min fornemmelse, at landmanden tænker, det er liv. Altså, det er kilopriser, og dem i den her fold skal af sted i dag, og dem her i morgen. Det bliver vel sådan, at det ikke er liv, altså det er vel en produktionsvare? Det kunne lige så godt være sko. (...) Det gør jo, at så har jeg ikke tillid til, at de ikke slår på grisene for at få de sidste op på transporten, eller at hvis de kan se, nej puha, hvis vi giver dem lidt penicillin, så overlever vi også den her krise, så ligger de ikke døde inden for 14 dage. Altså, sådan tror jeg, man tænker, fordi de bliver jo ramt på deres pengepung.

Camilla argumenterer her for, at dårlig dyrevelfærd til en vis grad kan skyldes de strukturelle betingelser, som nødvendiggør, at landmanden tænker dyrene som produktionsenheder – og underforstået ikke tager sig særlig godt af dem, fordi de anses som objekter frem for subjekter. Men der er alligevel en underliggende logik, der tilskriver landmanden et større ansvar, og spørgsmålet om skyld lægger mere op til fokus på den enkelte end på strukturelle krav.

Andre lægger i højere grad vægt på landmandens individuelle adfærd, og diskussionen om skyld drejes mere mod en ikke-strukturel fortolkning, som følgende diskussion illustrerer:

Torben: Det er så selve produktionsmåden, man kommer ind i, for selvom det er dyr, man gerne vil have i fangenskab, så kan man jo lave dem på mange forskellige måder. Altså, man kan lave kødkvæg.

Steen: Men hele Danmark kan jo ikke, for det er der ikke plads til.

Torben: Det er ikke på den måde, jeg mener. Jeg mener bare, at ham, der har kyllinger, han kan jo beslutte, om han vil pumpe dem op, som

[X] siger, ved at lave dem på 36 dage, eller han vil fodre dem op ude i løs indhegning, hvor det tager noget længere tid, og så få noget bedre kød ud af det.

Torben viser her tydelig forståelse for, at det er nødvendigt med en pragmatisk tilgang, da forestillingen om, at alle dyr i kød-opdræt eksempelvis kan gå frit udenfor, er urealistisk, men han påpeger samtidigt, at der er plads til idealisme hos den enkelte landmand. Producenten har således et grundlæggende valg i forhold til produktionsmetoder og derved også mulighed for at justere i forhold til dyrevelfærd, så det stadig er en realistisk forretning.

Trods disse diskussioner skal det understreges, at flere pointerer, at landmanden har et stort ansvar for dyrene og en moralsk forpligtelse til, at dyrene trives. Mange giver således landmanden hovedansvaret for dyrevelfærden, fordi han ejer dyrene, holder dem i indelukker og er i fysisk kontakt med dem dagligt. Derfor er han særlig forpligtet til at håndtere eventuelle strukturelle barrierer, så det ikke går ud over dyrenes trivsel.

Forbrugernes rolle

Selvom flere, som diskuteret ovenfor, giver landmanden et stort ansvar, er der også deltagere, der tildeler forbrugerne hovedansvaret, fordi deres forbrugsvaner afgør landmandens økonomiske handlerum. Der er som sagt langt fra enighed om, at det alene er strukturelle betingelser, der bærer skylden for dyrevelfærdsmæssige problemer. Der er, som vist, heller ikke enighed om, at landmanden som individ alene bærer skylden. Hvad der derimod er bred opbakning til, er det synspunkt, at det primært er forbrugerne selv, der har ansvaret for graden af dyrevelfærd på det danske marked. Der er således en tredje fortolkning angående skyld, som dukker op til overfladen, når snakken handler om forbrugere, og som viser sig at bære mere igennem end de to foregående fortolkninger af temaet. Argumentet går ud på, at selvom landmanden og de mere overordnede strukturer bærer en del af skylden for industrialiseringen og de dyrevelfærdsmæssige konsekvenser, så har forbrugerne også en stor del af ansvaret. Det forklares med, at det er forbrugernes valg ved køledisken, der afgør landmandens økonomiske handlerum – eller forklaret af Martin i en af grupperne i Nordjylland:

Jamen, hvis vi som forbrugere vil give det dobbelte, så tror jeg også, at landmanden vil gøre alt, hvad han kan for, at burene bliver større, [men] når han ikke kan leve af det, som han producerer på den måde,

så bliver han jo nødt til at gøre noget, men jeg tror ikke, det er af [egen] vilje, at han gerne vil have det dårligt. Det er det bestemt ikke, men han er da presset af forbrugeren, når jeg går ned og kigger i køledisken og siger, at jeg ikke vil give mere for en kylling.

Forbrugernes ansvar diskuteres af mange som et personligt dilemma, hvor hensynet til familiens økonomi kolliderer med ønsket om at støtte bedre dyrevelfærd og fører til en udpræget ambivalens: man ved godt, at man burde købe den ene type kød, men er samtidig også bevidst om, at det kræver et aktivt valg, der kan være vanskeligt. Som en kvindelig deltager i København konstaterer: "*Det er jo os, der bestemmer, hvordan dyrene har det. Jo mere vi betaler for det, jo bedre har de det*." Nogle sætter ligefrem lighedstegn mellem dårlig trivsel blandt dyrene og forbrugernes manglende betalingsvillighed: "*Så mishandler vi dyrene for at få det så billigt som muligt"*, og gør derved landmændene til en slags marionetter, der udelukkende kan handle på forbrugernes præmisser.

Der er ikke den store uenighed om denne sammenhæng mellem økonomi og velfærd, men flere opponerer mod den idealistiske forestilling, at alle har råd til dyrere fødevarer. Prisen synes således at spille en betydelig rolle, når der diskuteres forbrugsvaner. Flere informanter drejer hurtigt snakken over på indkøbsvaner, når der diskuteres dyrevelfærd, idet der sluttes, at dyrevelfærd koster penge (mere arbejdstid for landmanden og mindre effektivitet), og at velfærden afhænger af efterspørgslen, hvorfor indkøb af dyrt kød øger velfærden. Det diskuteres ikke, at der findes dyrt kød på markedet, hvor der ikke er nogen direkte sammenhæng med velfærd, bortset fra en enkelt deltager der sætter det på spidsen ved at kommentere, at man ikke ved, om dyrere kød er godt, men at man dog ved, at en burhøne har haft det skidt, fordi den er så billig, at den umuligt kan have haft gode vilkår.

De fleste er fuldt ud klar over dynamikken, der via markedet kunne være med til at sikre bedre dyrevelfærd, men vedkender sig, at det handler om prioritering – som følgende diskussion i Nordjylland viser kompleksiteten ved:

Lene: Men der er jo en grund til, at SuperBest i Sindal ikke tager sådan en kylling hjem til 112 kr. for en 1600 grams kylling. Det er fordi, hvis de tager ti kyllinger hjem, så sælger de en, og så må de smide de ni andre ud.

Hanne: Det er jo det, der er problemet (...)

Lene: Der skal også være forbrugere til det, mener jeg.

Steen: Men så er det også til syvende og sidst forbrugeren, der har en meget stor del af ansvaret, når de ikke køber det.

Lene: Ja, det har de, men du skal jo også have råd til det.

Steen: Jo, jo, men man har nok råd til at tage til Spanien og give 40.000.

Lene: Det er jo et prioriteringsspørgsmål.

Steen: Men så prioriterer vi også …

Lene: Men enlige mødre med 3 børn, som ikke har råd til andet end at købe burhønseæg og fars.

Hanne: Men de skal også vide, at der er en anden mulighed.

Steen: Men dyrevelfærd er langt nede i forhold til at tage ud at rejse og hygge os!

Citatet viser den idealisme kontra pragmatisk realisme, som går igen gennem flere diskussioner, og som også kendetegner ambivalensen ved forholdet til dyrevelfærd i det hele taget. På den ene side er dyrenes trivsel altafgørende, men på den anden side er det også nødvendigt at tage hensyn til en lang række andre ting – især landmandens og forbrugernes økonomi. Som det fremgår, er der en tendens til, at man som borger har en række ideale krav til niveauet af dyrevelfærd i Danmark, men når man som forbruger står ved køledisken, vælger man oftest i modstrid hermed. Interviewene antyder, at det er hensynet til andre produktparametre (såsom pris) der spiller en rolle ved forklaringen af dette paradoks, hvilket stemmer overens med andre undersøgelser af forholdet mellem adfærd og holdning. At der er uoverensstemmelse mellem at tænke dyrevelfærd med borger-kasketten på eller forbruger-kasketten på, påpeges også af enkelte deltagere – her for eksempel Lone:

man står henne ved køledisken og afvejer, hvad har jeg råd til, og hvordan vil jeg prioritere. Så hver dag står man som forbruger i det der dilemma mellem, hvad man egentlig gerne vil sådan rent etisk og moralsk forsvarligt, og hvad man i virkeligheden gør.

Dyrlægens rolle

Det tredje tema, der skal behandles her, er opfattelsen af dyrlægens rolle i relation til dyrevelfærd blandt produktionsdyr. Dette er kun i lille grad et tema, der uopfordret tages op i interviewene – og i de meget få tilfælde hvor det alligevel sker, er det i relation til et fjernsynsprogram som en deltager har set og fortæller om, hvor dyrlæger kritiseres for at lade stå til. Men når de bliver bedt om deres syn på dyrlægens rolle, er det ikke svært at få dem i tale, og der viser sig hurtigt et meget grundlæggende diskussionsemne: nemlig spørgsmålet om tilliden til dyrlægens kritiske røst og handlemuligheder i relation til henholdsvis landmanden og myndighederne.

Flere udtrykker mistillid til dyrlægerne med det argument, at fordi dyrlægerne er økonomisk afhængige af deres kunder – landmændene – så kan man ikke stole på, at deres vurderinger er for dyrenes bedre og ikke kun et hensyn til pengepungen. Jytte siger f.eks.:

> *Jamen dyrlæger, deres forretning den skal de jo også leve af, og hvis de går rundt til bønderne og er alt for kritiske, så bliver de afskediget som dyrlæger. Simpelthen. Så tager den landmand en anden dyrlæge, der er mere forhandlingsvenlig. Derfor er det svært for dyrlægerne.*

For mange udtrykkes der en vis forståelse for dyrlægernes indskrænkede handlerum, hvilket illustreres af en sympati for, at det nok er svært at navigere som dyrlæge. Generelt er der dog samtidig en enighed om, at det er uacceptabelt, at dyrlægen tilbageholder eventuel kritik af dyrevelfærden af hensyn til det fortsatte samarbejde med landmanden. Nogle udtrykker en idealistisk holdning til dyrlægen, som havende et moralsk eller etisk ansvar, der er vigtigere end økonomi:

> *Erna: En dyrlæge bør jo se det fra dyrenes side …*
>
> *Thomas: … og ikke det økonomiske ...*
>
> *Erna: ... fordi han er dyrlæge, og han skal jo se det fra dyrenes side – det må være hans arbejde.*

Andre påpeger dyrlægens pligt til at indberette dårlige forhold til myndighederne og fokuserer mere på lovens forpligtelser end på det fagligt idealistiske. Som en deltager i København påpeger: "*Nogle gange så skal dyrlægerne være bedre til at indberette. De er lidt for meget på landmændenes side – de glemmer at være myndighed sommetider*." Der argumenteres for, at det bedste ville være, hvis dyrlægen kunne være uvil-

dig og således blot bruge sin faglige viden og kritiske røst uden at frygte for sin økonomiske afhængighed af landmanden. En løsning, der foreslås i en enkelt gruppe, er, at dyrevelfærdskontrol af dyrlæger betales over skatten, så dyrlægen forbliver neutral og bedre kan kritisere. Derved ville både landmand og dyrlæge have fælles interesser, nemlig at leve op til reglerne og sikre at dyrene trives. Det er dog ikke en mulighed, der diskuteres med særlig ihærdighed. Der er generelt tillid til, at dyrlægerne har deres faglighed i orden, så mistilliden går mere på den manglende kritiske røst. Der er bred enighed om, at en del af dyrlægens rolle er at kontrollere og observere for myndighederne, og at det kan skabe en svær balance for dyrlægen mellem hensynet til den enkelte landmand og indberetningspligten. Myndighederne fremstår her som en ekstern aktør med interesser, der ofte strider imod landmandens, og netop synet på myndighedernes rolle i forhold til dyrevelfærd er et tema, der kom på banen i flere diskussioner, noget vi vil illustrere i det følgende.

Myndighedernes rolle

Når snakken handler om myndighedernes rolle, er der især fire temaer der kredses om: Graden af regulering, den viden reguleringen baseres på, dansk lov kontra udlandet samt en reguleret bundlinje. I forhold til det første tema er der en grundlæggende diskussion om, hvorvidt der overreguleres eller underreguleres i landbruget. Diskussionen går især på, hvorvidt myndighederne bør være mere pragmatiske – så landmanden lettere kan overholde reglerne uden at skulle snyde – eller om myndighederne blander sig for lidt, hvilket medfører ringere trivsel blandt husdyrene. Følgende er et eksempel fra en af de københavnske grupper:

> *Thomas: Hvis [myndighederne] giver landmændene de remedier, de nu skal bruge for at få det her til at køre rundt, jamen så tror jeg også, så springer de ikke over, hvor gærdet er lavest.*
>
> *Jacob: Det skal selvfølgelig være muligt for dem at overholde loven.*
>
> *Thomas: Det skal ikke være så stramt, at de bliver nødt til at springe over eller laver en eller anden bonderøvsaftale med dyrlægen eller et eller andet for at få det til at køre rundt.*

To andre deltagere i samme gruppe fortsætter diskussionen af myndighederne nogle minutter senere:

Erna: Jeg er ikke helt sikker på myndighederne. Jeg kan huske hende der Fischer-Boel, det var med de grise, og hun græd, så jeg ved ikke hvad, og hvad skete der efter det? Ingenting.

Vera: Det er så myndighederne. Det var åh så forfærdeligt med de der grise, og hun gjorde ingenting.

Selvom de to deltagere fejlagtigt husker den tidligere fødevareministers tårer som en reaktion på forholdene i svinesektoren, ændrer det ikke ved grundsynspunktet, nemlig forargelse over, at myndighederne ikke har gjort mere ud af reguleringen i forhold til dårlige vilkår for dyrene i svineproduktionen. Dette står i kontrast til det ønske, Jacob og Thomas har om en mere pragmatisk regulering. Det er desuden bemærkelsesværdigt, at det indimellem er de samme personer, der argumenterer for overregulering og underregulering. På den ene side argumenteres der for, at der gøres for lidt for dyrene, og at reglerne burde være strammere. På den anden side er der sympati for de landmænd, der har svært ved at leve op til alle krav, og der appelleres til, at reglerne burde være mere pragmatiske.

Det andet tema, der tages op af deltagerne, er spørgsmålet om, hvilken viden lovgivningen baseres på. Her er der en uenighed om, 'hvem der ved bedst'. For nogle, som Hanne i det følgende, er det vigtigst, at lovgivningen baseres på den viden, dyrlæger og landmænd har fra deres daglige virke og praktiske forhold til dyrene:

Men jeg tænker i forhold til det, vi snakkede om før, at der bliver udstukket nogle regler, som vi synes er helt hen i luften i forhold til dyrevelfærd, at hvis myndighederne rykkede sig en tak og lyttede mere til dyrlæge og landmand, som står i det til dagligt og som ved, hvad dyrene har brug for, inden de udstikker deres love og regler, at så tror jeg, at dyrene fik det bedre, og der var måske også bedre penge i det for landmanden.

For andre, f.eks. Ole, er det vigtigst, at der ligger objektive, videnskabelige undersøgelser bag lovgivningen:

Ole: … altså, man må jo basere sig på de videnskabelige regler, og videnskaben skal finde ud af, hvornår en kylling trives, og hvornår en ko trives, og så kan man sætte minimumstal ud fra det (…) De skal fastsætte nogle standarder, nogle minimumsstandarder for

> *dyrevelfærden, som producenterne har at leve op til. Og det skal så være baseret på en undersøgelse baseret på videnskabelige resultater, objektive resultater.*

Dette illustrerer en modsætning, der på mange måder er gennemgående for generering af viden i det hele taget: hvem ved bedst? De, der står fysisk og konkret med fingrene i det, eller de, der beskæftiger sig med problemerne akademisk.

Det tredje tema i relation til myndighedernes rolle er problematikken om danske regler kontra regler i andre lande. Som en deltager siger: "*Det kan ikke hjælpe noget, at vi sætter nogle standarder i Danmark, der gør, at det bliver meget dyrere at producere oksekød i Danmark end i udlandet. Så [reglerne] må på en eller anden måde gælde internationalt.*" Logikken er, at forbrugerne som udgangspunkt vil gå efter det billigste, og derfor vil danske landmænd blive udkonkurreret, hvis der er så stramme regler, at de har højere produktionsomkostninger. Flere snakker om Østeuropa som et konkurrerende område, hvor underregulering giver mulighed for at udnytte husdyrene mere effektivt til fordel for økonomien og markedskræfterne, men til ulempe for dyrevelfærden. Som Anette formulerer det i Nordjylland:

> *[myndighederne] skal sætte de der regler for, hvordan man holder dyr i det her land, og desværre, må man sige, det er måske fordi verden er så global, fordi hvis vi sætter en masse regler for, hvordan man skal holde dyr i Danmark, så kan man bare tage til Tyskland eller til Polen, så er reglerne nogle andre, og så kan man lave sit gigantiske svinebrug i Polen eller noget andet, det er derfor det er hunde, hundesvært.*

Spørgsmålet om overregulering kontra underregulering er således både et tema, der diskuteres i et internationalt perspektiv, og som viser kompleksiteten i kontrasten mellem sympati for landmandens økonomi og sympati for dyrenes trivsel.

Et fjerde tema, som optræder i diskussionerne, er myndighedernes rolle i forhold til normsætning. I flere af grupperne er der deltagere, der lægger vægt på, at myndighederne skal sætte en nedre grænse for, hvad der er acceptabel minimal dyrevelfærd. Det er således myndighederne, der skal bestemme den nedre standard – ikke forbrugerne – til gengæld skal det være fuldt ud acceptabelt at købe det, der er på markedet. Som Lene siger i Nordjylland:

> *Men der synes jeg så igen, at det er myndighederne, der et eller andet sted spiller ind, fordi jeg synes stadigvæk ikke, det skulle kunne lade sig gøre fx at kunne købe en kylling, som har levet under en, hvis man kan kalde det en levestandard … altså der må være en nedre grænse for, hvad der er tåleligt for en slagtekylling, og hvis man som myndighed har godkendt, at en kylling må produceres på 36 dage og stoppes med alt det, den kan æde i døgnet, hvis man som myndighed har tilladt det, så er det selvfølgelig også OK, at man køber sådan en, ligesom man køber æg fra burhøns.*

Tankerækken er, at myndighederne via regulering skal fastlægge, hvad der er normativt acceptabelt (f.eks. buræg). Ifølge dette synspunkt burde det være en politisk og ikke markedsmæssig beslutning, hvilken dyrevelfærd vi skal have: Når myndighederne, som repræsenterer politikerne, således har taget ansvaret og fastsat velfærdsmæssige standarder, er forbrugerne uden ansvar og behøver ikke tænke mere over den sag.

Andre aktørers roller

Undervejs i diskussionerne kommer flere forskellige aktørers roller i spil. Det er først og fremmest pressen og mediernes rolle, der diskuteres i grupperne, men også banker, detailhandlen, slagteren og landbrugsorganisationerne. Grundlæggende er der igen tale om en fremstilling af landmanden som offer: Banker og detailhandel fremstilles som nogle næsten ondskabsfulde institutioner, der tømmer landmandens pung og indskrænker hans handlemuligheder, og detailhandelen kræver, at landmanden sælger sine varer urimeligt billigt, for ellers køber de bare fra konkurrerende lande. Den generelle tone i diskussionerne udtrykker således en afstandstagen til banker og detailhandlen og en sympati for landmanden.

Landbrugsorganisationer nævnes i diskussioner af landmændenes problemer, hvor det påpeges, at der er mange organisationer, som de enkelte landmænd kan støtte sig op ad, men at de ikke altid udnytter denne mulighed. Det bruges således som argument imod tolkningen af landmanden som en ensom stakkel, der kæmper en unfair kamp mod markedskræfterne. Generelt er det dog ganske få, der bringer landbrugsorganisationerne på banen, hvilket sandsynligvis handler om manglende viden, der fører til distance. Det er lettere at forholde sig til dagligvarer og økonomiske vanskeligheder end til store organisationers roller.

Distance kendetegner også snakken, når nogle bringer slagteriers rolle frem. Nogle få diskuterer slagteriernes rolle i prissætning og relaterer også til aflivningsmetode, men det er ikke generelt en stor diskussion. Når det kommer til slagtere – forstået som den lokale slagterbutik – er den generelle holdning, at man har tillid til, at det kød, man køber der, kommer fra dyr, der er slagtet på human vis, har levet et rimeligt liv, og at kødkvaliteten højt overstiger den i supermarkederne, hvilket illustrerer en meget stor tillid til slagterne.

Medierne giver til gengæld anledning til kritik. Overordnet set er der enighed om, at fjernsynsprogrammer og aviser ofte fremstiller problemer med dyrevelfærd meget unuanceret og til tider ligefrem løgnagtigt. Man kan ikke rigtigt stole på medierne, som følgende dialog illustrerer:

> *Anette: Nogle gange, så får vi sådan nogle halve sandheder, fordi der er nogle gode historier at sælge, når der kommer en lastbil forbi med nogle misrøgtede dyr. Det ryger lige ind lige med det samme. Og så tænker jeg, jeg har ingen forudsætninger for at vurdere proportionerne i det der, for jeg synes også, jeg bliver nødt til at respektere de landmænd, der skal leve af det her. Så jeg synes, det er rigtig svært at gennemskue.*
>
> *Martin: Ja, jeg vil lægge mig op ad dig. Jeg tror, at de … nej, jeg vil sige det på den anden måde, hvor mange grise, nu var der den med skuldersår, I snakkede om, jeg ved ikke noget om grise, men hvor mange kører igennem uden, og dem der bliver fanget og bliver opdaget, hvad er procentdelen af alle de svin, som bliver behandlet. Er det ikke netop den historie, som var en god historie. Den er sket, og den er forfærdelig, men det var dog den, vi hørte om.*
>
> *Anette: Og så lægger den linjen for en hel masse andre, som måske driver et sobert landbrug.*
>
> *Martin: Hvor mange flyvemaskiner falder ned? Jamen, vi hører om den, der gør det, men alle dem, som i øvrigt flyver og som ikke falder ned, dem hører vi ikke noget om, så jeg tror, at jeg håber, jeg har ret, når jeg siger, at jeg tror, at de historier, vi hører om, det er undtagelserne.*

Argumentationen er, at mediernes håndtering af enkeltsager betyder, at en enkelt fjer bliver til mange høns, og der er sympati for, at landbruget ikke altid skal ses i negativt lys. Af samme grund argumenteres der ivrigt imod diverse fjernsynsprogrammer, der udelukkende sætter fokus på problemer ved eksempelvis hold af produktionsdyr. Der argumenteres ikke imod enkeltsagerne – kritikken går på, at det ikke er rimeligt at kigge efter ekstremer eller problemer uden samtidig at have for øje, at der er mange steder uden problemer. I relation til foregående afsnit om myndighederne, kommer Torben i Nordjylland ind på sammenhængen mellem populistisk tv og lovgivning:

> *Torben: Jeg synes også, det lugter lidt af Operation X, med at nu har der været så meget i fjernsynet med et eller andet, og så siger myndighederne, vi bliver nødt til at gøre et eller andet, så nu kører vi lige dobbelttjek. Jeg tror virkelig meget af fjernsynet, det gør, at der kommer en vupti-regel.*

Denne sammenkædning mellem medier og vupti-regler eller hovsa-løsninger, er der flere, der slutter op om eller fremhæver undervejs i diskussionerne. I den kontekst opfattes regler og lovgivning som ugennemtænkte og overfladiske. Det leder til spørgsmålet om, hvilken holdning deltagerne har til kontrol og egenkontrol i det hele taget – og hvorvidt det var et lettilgængeligt emne at diskutere.

Ansvar, retfærdighed og tillid

Når diskussionerne i fokusgrupperne drejer sig ind på spørgsmålet om, hvem der har det største ansvar for, at produktionsdyrene trives, er den generelle holdning, at ansvaret er delt. Som beskrevet i tidligere afsnit, er der mange aktører der spiller en vigtig rolle – både landmænd, forbrugere, myndigheder og detailhandelen, men især også medier, banker og landbrugsorganisationer. En mandlig deltager i København opsummerer på sin vis dette komplekse ansvars-hierarki, som flere andre deltagere også taler for:

> *Ole: Altså det ultimative ansvar her, det er landmandens (…) bortset fra, at jeg jo går ned og køber ti af de der koteletter til hundrede, så det var måske mit ansvar, eller politikernes. På en eller anden måde tror jeg, man skulle begynde at sige, at der er en ansvarspulje af mange forskellige typer af ansvar omkring det her (…) Jeg kan jo ikke ligesom sørge for, at den enkelte ko har det rigtigt godt, men jeg kan jo godt købe godt kød. Det kunne være en del af mit ansvar. Jeg vil*

helst ikke sige, hvem har det yderste ansvar, fordi der er så mange ansvar i samspil.

Et gennemgående argument er, at ansvaret især skal deles mellem forbrugerne, staten og landmanden. Forbrugerne, argumenteres det, har et ansvar, fordi de køber kødet. Men det er samtidig svært at leve op til dette ansvar, hvilket derfor gør indkøb og dyrevelfærd til et dilemma, som illustreret i det tidligere afsnit om forbrugernes rolle. Staten og myndighederne, argumenteres det, har et ansvar for, at kontrollen er velfungerende. Som en deltager forklarer: "*... der ligger et større ansvar hos dem, der tjekker, om dyrlægerne er dygtige nok til at tjekke hinanden og de forhold, der er (...) man har hyret folk, og de har ansvaret for det, så vi ikke behøver tage ansvar for det."*

Landmanden, argumenteres det, har et stort ansvar, fordi han har den direkte kontakt til dyrene. Men som tidligere omtalt, står han ikke alene med det ansvar, hvilket følgende også eksemplificerer:

Hvis landmandens økonomi ikke er så god, så hjælper det jo ikke, hvis de andre lukker kassen, hvis han har dyrene, fordi de skal jo stadigvæk have noget at spise, og så kan det ikke altid blive landmandens problem alene, så kan det også blive landbrugsforeningens eller bankens. Jeg tror, der er en større sammenhæng i dag. Jeg tror ikke man kan lægge det på én mand.

3.3. Kontrol og egenkontrol

Et hovedindtryk fra fokusgruppeinterviewene er, at kontrolsystemer generelt ikke er højt på folks dagsorden, og at de nordjyske grupper umiddelbart er bedre til at diskutere regulering end de københavnske. En oplagt forklaring på dette kan være, at beboerne i og omkring en mindre nordjysk provinsby har et tættere forhold til husdyrbrugerne, end københavnere.

Der var ingen lange og detaljerede diskussioner af regulering og kontrol i landbruget, men der tegnes alligevel et billede af to gennemgående holdninger: for det første er kontrol og regulering *nødvendigt*; for det andet skal kontrol og regulering være *fornuftigt funderet.* Som en deltager i København siger: "*Kontrol behøver jo ikke være dårligt, den skal bare være skruet ordentligt sammen*." Det er meget kendetegnende for meningerne om kontrol.

Der argumenteres for, at kontrol og regulering er nødvendigt, fordi landbruget ikke kan styre sig selv. Da der altid vil være brodne kar, er det vigtigt med et sikkerhedsnet. Dette net skal både indfange dem, der med vilje vanrøgter, og dem, der af andre årsager ikke er i stand til at tage vare på deres dyr – her formuleret af Camilla:

> *Jeg synes i hvert fald ikke, at det er særlig rart, når man ser de der landmænd, som har fået stress eller er blevet psykisk syge eller er blevet forladt af deres kone eller hvad. Og så er alle hestene bare døde inde i stalden, eller grisene har ædt hinanden og sådan noget, fordi de ikke har kunnet overskue det, og der ikke har været nogen til at kontrollere det. Altså, derfor synes jeg ikke, at det bare skal være op til landmændene. Jeg synes, at myndighederne simpelthen skal komme med nogle rigtige ordentlige krav, der skal efterleves, og ellers må man jo ikke kunne have sin bedrift.*

Det udtrykkes af mange, at kontrol handler om at fjerne de værste tilfælde, men ikke handler om at ændre på mennesker. Er man en dårlig eller skruppelløs landmand, der ikke tager sig ordentlig af sine dyr, vil regler og kontrol ikke lave om på dette. Det eneste kontrollen kan gøre, er at sikre, at det ikke går helt galt: ”*Der vil jo altid være nogen, der hopper over, altså lige meget, hvordan vi vender og drejer det, og så er det under devisen, tillid er godt, men kontrol er bedre!”* En vigtig detalje i diskussionerne er, at denne holdning til kontrol og sikkerhedsnetværk gælder generelt. Kontrol i landbruget er nødvendigt, ligesom kontrol i alle mulige andre sammenhænge er nødvendigt. Der er således ingen, der i nævneværdig grad gør kontrol i husdyrsektoren anderledes end i andre sektorer, hvilket følgende dialog eksemplificerer:

> *Jacob: Kunne vi udelukke alle de dårlige i alle erhvervene, så var det en ideel verden, og så havde vi ikke skullet have kontrollen, men der vil ALTID være nogen, der snyder og bedrager, og det går desværre ud over de gode, om det så er i landbruget eller i en hvilken som helst virksomhed i Danmark.*
>
> *Erna: Bump på vejene, fordi folk ikke kan køre, som de skal. Det gælder så alle, der skal leve med de bump på de veje.*
>
> *Vera: Sådan er verden skruet sammen, det kan vi så ikke gøre så meget ved.*

Kontrol er således et nødvendigt onde, man bare må leve med. Kontrollen begrundes også med, at forbrugerne skal have sikkerhed for, at velfærdsmærker rent faktisk afspejler velfærd og kan være med til at give tillid til, at dyrene behandles forsvarligt. Dette behov for tillid gennem kontrolsystemet formuleres af Camilla:

> *Men jeg synes nu alligevel, at det må være myndighederne, som udstikker rammerne, for hvis ikke de udstikker rammerne, så er det jo landmanden eller dyrlægen måske, der bare kan hælde penicillin i svinene … (…) Altså, fordi man er landmand, kan man ikke bare passe på dyr. Altså, fordi man er forældre, behøver det ikke at betyde, at man kan passe på børnene. Det er sådan lidt det, at selvom nogen er i ens varetægt, så gør det ikke noget, at der er nogen højere instanser, der sætter nogle retningslinjer.*

Der er fokus på, at regulering og kontrol skal være baseret på videnskabelig viden og ikke på følelser eller menigmands holdninger. Som en deltager siger: "*Det må være faglige mennesker, der sætter nogle retningslinjer, og ikke bare fordi fru Andersen på fjerde, hun synes, at koen fryser, og så skal den ind i en eller anden opvarmet stald*." Hvis regulering styres af følelser – er argumentet – så kan det lede til overregulering, der kan gøre det svært for landmændene, og som måske heller ikke fungerer hensigtsmæssigt for dyrene. Derved sker det indimellem, at nogle regler går over gevind – som en kvinde fortæller om i forhold til mink-reglementer:

> *Altså, der bliver lavet nogle regler, som jeg tænker, bliver lavet for at lave regler, altså så gør man noget, og så synes jeg, at tingene går over gevind. Så synes jeg ikke man tænker på minken, så synes jeg, man tænker på noget andet, altså ja, på følelser, på at så har man gjort noget.*

Det påpeges, at regler skal give mening – logikken bag meningsfuldheden er, at reglerne skal relatere til dyrenes trivsel og livskvalitet. Når reglerne er meningsfulde, argumenteres der faktisk for, at straffen bør være hårdere, som følgende eksemplificerer: "*De mennesker, som ikke kan finde ud af at passe dyrene ordentligt, de skal bare ikke have lov til at have dem. Altså, hvis man ser dyremishandling (…) hvad enten det er en ko eller en gris eller en mink, eller hvad det er, hvis man ikke kan finde ud af at passe dem ordentligt, så skal de bare fratages retten til at have dem. Kort og godt!"* Når reglerne derimod er mindre meningsfulde, det vil sige ikke direkte relaterer til dyrenes trivsel, er tendensen i stedet, at der ønskes mildere straffe. Det kunne eksempel-

vis være, hvis reglerne relaterer til fødevaresikkerhed, såsom snavsede malkerør, sjusk med papirarbejde og dokumentation, som tages op af Hanne i Nordjylland, som her beretter om en historie, hun har hørt om en lokal landmand:

> *Der havde været kontrolbesøg, og så havde der været skidt på en malkerør, og så får landmanden 20.000 i bøde fordi der ikke må være skidt, og der må ikke være svaler inde på en kostald. Eller det må der gerne, de må bare ikke skide på malkerørene. Det havde man bare lige glemt at fortælle (...) Det er der ingen fornuft i, ikke i mit hoved, fordi det har jo ikke noget som helst med mælken at gøre.*

I disse tilfælde er der langt større sympati med landmanden, og bøderne anses generelt at være for store. Så selvom det gennemgående argument er, at der ikke må lovgives ud fra følelser, men ud fra videnskabelig viden, er der samtidig er tendens til at lade følelserne afgøre, hvorvidt en regel eller bøde er rimelig – følelser i form af den tænkte smerte og ubehag, som dyrene oplever. Man kan således godt acceptere, at landmanden begår fejl, men man accepterer ikke dyr, der lider.

Egenkontrol

Der er delte meninger om de nye regler om egenkontrol. Den største skepsis over for, om egenkontrollen virker, går på, at reglerne er for bureaukratiske og tager tid fra vigtigere aktiviteter – især omsorgen for dyrene, som eksempelvis formuleret af Line:

> *Spørgsmålet er ... al den tid, landmanden bruger på egenkontrol og på planer, og al den tid, dyrlægen bruger på at overvåge landmanden osv., spørgsmålet er, om den kunne være brugt lidt bedre ved, at landmanden gik ud og passede på sine dyr, og dyrlægen rådgav landmanden. Det bliver meget bureaukratisk, ikke?*

Også bekymringen for, om det overhovedet gør nogen forskel, er en skepsis, flere udtrykker. Argumentet, som her fremføres af Mikkel, er, at da der – som tidligere omtalt – altid vil være brodne kar, kan man ikke forvente at opsnappe alle dem, der snyder, og derfor er det måske ikke besværet værd:

> *Jeg synes, at ideen er god, at der bliver mere kontrol (...) På den anden side (...) det giver stadigvæk mulighed for, at folk kan snyde ... worst case scenario det er jo, at en ond bondemand snyder og fupper sig til et bedre omdømme, end han har; og det straffer så dem, der gør*

en indsats for at blive en god bondemand (...) det vil sige, det ændrer ikke på den situation.

Som modsætning til dette er der nogle, der argumenterer for, at landmanden som følge af de nye regler pålægges og påtager sig et større ansvar og måske ligefrem ændrer sig. Der ligger derved et potentiale for at forandre dem, der ellers kunne gå hen og snyde, så de tager et moralsk ansvar for deres bedrift. Dette begrundes med, at landmanden dels får bøder og oplever øget kontrol, som vanskeliggør snyd, og dels påtager sig et større ansvar via den systematiske dokumentation.

Et hovedargument for, at egenkontrol kan være en succes, er, at det tvinger landmanden til at fokusere og systematisere sin indsats. Hvor nogle dog er skeptiske, fordi denne systematisering kan tage tid væk fra dyrene, argumenterer andre med, at egenkontrollen ikke tager tid fra dyrene, fordi det går ud på at dokumentere ting, man i forvejen skulle gøre. Den systematik, egenkontrollen kræver, vil derfor gøre livet lettere for landmanden i det lange løb, fordi systematik og rutiner kan lette arbejdspresset. Som Jacob forklarer:

Man kan jo også sige, at hvis det er skruet godt sammen, og det er godt håndværk den lovgivning, så kan det være, at dyrlægen i sin overvågning af egenkontrollen faktisk bare går ind og laver det, han hele tiden har lavet. Nu kommer der bare lidt mere struktur på det, end der har været før. Frem for at han selv skal gå rundt og finde ud af, hvordan dyrene har det, så har landmanden allerede et bedre overblik over det, end han havde før, og så kan de udnytte dyrlægens tid hos landmanden bedre.

Indførelsen af risikobaseret kontrol er en anden positiv ting, der fremhæves ved egenkontrollen. Når der kommer mere fokus på og kontrol med de dårligste bedrifter, tvinger det disse landmænd til at tage større ansvar for dyrevelfærden, som det fremgår af følgende ordveksling:

Steen: ... dyrlægerne, nogle gange [er de] købt af landmanden, og her er der så også en kontrolinstans, der skal tjekke dyrlægen, så det må være et plus for dyrevelfærden.

Lene: Det må være sådan. Nu er der overvågning af overvågning, så skal han jo passe på, han ikke er på landmandens side.

Enkelte tager diskussionen videre til et spørgsmål om, hvorvidt egenkontrollen primært skal opfattes som en straf eller som en hjælp. Som følgende dialog viser, har nogle den opfattelse, at den risikobaserede kontrol kan ses som en form for specialpædagogisk hjælp, der skal medvirke til, at landmændene får situationen på ret køl igen:

> *Jørgen: Men dem, der får flere besøg, de er jo valgt ud fra en eller anden liste (…) og de bedrifter med problemer, det var så dem, der får pædagogisk hjælp. Og nogen får så specialpædagogisk hjælp. Det koster selvfølgelig dyrt.*
>
> *Anette: Men det er også så, man kan fange dem, inden det går helt galt.*
>
> *Jørgen: Præcis.*
>
> *Anette: Og det var jo det, der var formålet i sidste ende – ikke at straffe folk, men at hjælpe dem.*

Det kan være relevant at bemærke, at en stor del af de adspurgte gjorde et nummer ud af at forklare, at de ikke følte, at de havde tilstrækkelig viden på området til at kunne vurdere de nye egenkontrolregler. Flere var derfor hverken særlig positive eller særlig negative, men neutralt afventende. Som en enkelt sagde: ”*Et eller andet godt må der jo komme ud af det”*, underforstået at ellers ville det være spildt arbejde. Følgende udtalelse fra Jacob i København opsummerer fint den kontrastfyldte og afventende position, som prægede debatten:

> *Jeg tænker, at det kan gå to veje: Enten kan det være smukt og perfekt, at landmanden pludselig finder ud af, at med noget mere struktur i hans produktion, også på dyrevelfærden, så kan han måske også begynde at rationalisere på andre områder og måske endda spare penge i produktionen med færre udgifter til medicin, og hvad ved jeg. Omvendt kan det også være den samme historie, som man har hørt så mange gange efterhånden, at han lige pludselig synes, han bruger en masse tid bag skrivebordet, og det var nok ikke meningen.*

Det er generelt tendensen, at indførelsen af egenkontrol ikke umiddelbart påvirker folks holdninger eller følelser i særlig grad – den underliggende forklaring er, at det er

for tidligt at give sin mening om egenkontrollen, før den har været i virke i længere tid, eller før man har hørt mere til positive og negative konsekvenser deraf.

Egenkontrol og retfærdighed

I god overensstemmelse med det skisma mellem sympati for landmanden og misbilligelse af dårlig trivsel blandt produktionsdyrene, som vi har været inde på flere gange, er der også en diskussion om egenkontrollens retfærdighed over for landmændene. På den ene side anses egenkontrollen for at være en god ide, fordi det fører til, at de rette rammes. På den anden side rammer egenkontrollen skævt, fordi alle bedrifter med produktionsdyr skal betale ekstra for eksempelvis mere dyrlægekontrol, og fordi det vil ramme bogligt svage landmænd ekstra hårdt. Argumentet bliver derfor, at de nye regler kan være uretfærdige over for nogle landmænd. Nogle drager eksempelvis paralleller til andre former for egenkontrol og påpeger det uretfærdige i, at landmanden skal betale for merkontrol, når man ikke skal det i visse andre erhverv:

> *Hanne: Det er ikke fair (…) Det synes jeg ikke, fordi jeg synes da, at det er i orden, at de kommer og tjekker børnehaverne [køleskab og fødevarehåndtering], og at de heller ikke skal betale. Det synes jeg er fint, men så synes jeg heller ikke, at landmanden skal betale.*
>
> *Lene: (…) Men hvis jeg skal have kontrolleret, om min skorsten den er lovlig, det skal jeg da selv betale for.*
>
> *Hanne: Men den der med børnehaven, om man får kontrolleret sit køleskab eller landmanden får kontrolleret det, han nu skal have kontrolleret, om det er i orden, det synes jeg da er det samme.*
>
> *Steen: Ja, det kan man sige.*

Andre, som Poul, ser merudgiften som uundgåelig og forventelig i det samfund vi lever i:

> *Jeg synes måske, det lyder unfair, at dem, der klarer sig godt, de også skal straffes, men nogen skal jo betale [for de ekstra dyrlægebesøg]. Så kunne det selvfølgelig være dem, der klarer sig dårligst, men jeg synes, det er forventeligt, at det er det, der sker, fordi den landmand… når det starter med, at myndighederne tager et gebyr, når det starter*

> *deroppe med det, at de tager pengene igennem dyrlægen, så giver det mening, at det er landmanden, der kommer til at betale det hele.*

En tilbagevendende diskussion er også, hvorvidt forbrugerne i sidste ende betaler – eller bør betale – landmandens merudgift i form af forøgede kødpriser. Igen er der delte vande mellem forbruger- og borgerperspektivet, og flere udtrykker, at de gerne vil støtte landmanden med øget betaling, men at det ikke er sandsynligt, at de rent faktisk vil ændre forbrugsvaner eller vil vælge dyrere dansk kød frem for billigere udenlandsk. Ganske få foreslår skattefinansieret egenkontrol, men langt de fleste argumenterer for, at det vil være uretfærdigt, fordi mange andre former for egenkontrol er producentfinansieret, og fordi regningen bør gå til de rigtige; nemlig kødspiserne, som Poul siger: *"Jeg synes, at det er rimeligt, at det er forbrugeren, der spiser kød, der får regningen [for egenkontrollen] i forhold til folk, der ikke spiser kød (…). Så er det vel OK*."

En øget tillid?

Der er forholdsvis stor enighed om, hvorvidt de nye regler om egenkontrol giver mere tillid til, at dyrene har det godt. De fleste tilkendegiver, at reglerne ikke umiddelbart ændrer deres tillid til dyrevelfærden, fordi reglerne tilsyneladende ikke gør den store forskel for landmandens praksis, og tingene derfor vil fortsætte som de altid har gjort. En deltager konkluderer:

> *[jeg vil] da umiddelbart have en ret stor tillid til, at de der forskellige ting bliver overholdt, men så samtidig, det er så bare lige indtil man får sådan en eller anden skandalehistorie i medierne.. så varer det lige et stykke tid, men så begynder man jo bare at købe det samme igen alligevel.*

Tilliden er af mange udtrykt som noget rimelig stabilt, på godt og ondt, og de nye regler om egenkontrol rykker ikke særligt ved dette. Nogle få påpeger, at egenkontrollen kan være med til at øge tilliden, fordi der er mindre risiko for snyd, når der er større risiko for at blive opdaget – som Susanne eksempelvis siger: "*Jeg synes, det giver mere tillid (…) Det er helt fint, man laver den der egenkontrol, fordi, selvfølgelig kan man snyde, men man prøver nok ikke at snyde alt for bevidst, når man ved, der kommer ekstra oveni"*.

Som afrunding på dette kapitel skal det atter understreges, at regulering og kontrol af dyrevelfærd ikke står særlig højt på folks dagsorden. Men samtidig er det en udbredt holdning, at regulering og kontrol er en vigtig sag, der skal være i orden, og man accepterer ikke dyr, der lider. Ansvaret for dyrenes ve og vel er delt mellem flere aktører, men det allersidste ansvar ligger hos staten, og derfor er kontrol et vigtigt og uundværligt element i dansk husdyrproduktion. Tanken om at overlade større dele af kontrollen til landmændene – i form af egenkontrol – ser ikke ud til at skræmme folk. Det anses som en rimelig udvikling og sammenlignes med de egenkontrol- og smileyordninger, der findes i andre brancher. Og sidst men ikke mindst: indførelsen af egenkontrol synes ikke at påvirke folks tillid til dyrevelfærden i den danske produktion. Den bliver hverken større eller mindre.

Jacob, en deltager i København, får det sidste ord i dette afsnit. I en diskussion om hvorvidt de nye regler om egenkontrol kan gøre en forskel for dyrevelfærden, pointerer han en ideologisk tilgang på et andet niveau end de andre deltagere og udtrykker på mange måder essensen i de nye regler om egenkontrol. Der blev dog ikke kommenteret yderligere på hans udtalelse, hvilket kendetegner den generelle tone i debatten, hvor sådanne forestillinger om at ændre landmandspraksis på et dybere niveau via egenkontrol, anses som grænsende til utopisk:

> *Jeg synes bare, at hvis der gennem kontrollen, at man så tilskynder landmanden til at få nogle andre vaner, altså han får nogle rutiner, han skal igennem i løbet af dagen, altså jeg forestiller mig, at der i det ligger håb om, at han pludselig begynder at anskue sit arbejde fra en anden vinkel. Altså, at han begynder at gøre noget anderledes og også begynder at tænke anderledes, og det derfor ikke egentlig er så meget kontrollen i sig selv, men mere at han skal udføre den, der kommer til at gøre forskellen. Og så handler det lige pludselig ikke så meget om tillid og alt muligt, så er det mere at prøve at udvide hans horisont eller, hvad man nu vil kalde det.*

4. Konklusion og diskussion

En udfordring ved at konkludere på baggrund af kvalitativt materiale, som de foreliggende interviews med landmænd og forbrugere, er, at der i sagens natur udtrykkes en lang række synspunkter og positioner. Selvom der på nogle punkter kan peges på holdninger, som f.eks. alle landmænd er enige i, så er der, som det er fremgået af resultatafsnittene, også ofte divergerende holdninger. Ved læsningen af den følgende diskussion er det derfor vigtigt at holde sig for øje, at det, der diskuteres, er en række potentielle problemstillinger og muligheder, som udspringer at analysen. Det er samtidig vigtigt at huske, at analysen er baseret på interviews med landmænd, der typisk repræsenterer husdyrproduktioner, hvor der ikke er særlige problemer med dyrevelfærden. En fremtidig undersøgelse, der inkluderer såkaldt brodne kar og andre landmænd, der har større eller mindre problemer med dyrevelfærden, kunne bidrage med nyttig viden om effekten af egenkontrollen.

Interviewene med landmændene viser, at flere af disse helt eller delvist overlader udarbejdelsen af egenkontrolplanen til dyrlægen. Da de samtidig i flere tilfælde giver udtryk for, at de eksisterende kontrolpunkter langt hen ad vejen dækker egenkontrollen, er det spørgsmålet, hvorvidt der reelt vil være tale om en bevidstgørelse blandt de landmænd, som kunne være motiverede for at forbedre deres dyrevelfærd. Nærværende undersøgelse kan ikke besvare dette spørgsmål, idet der ikke er rekrutteret med henblik på brodne kar eller landmænd med relativt ringe dyrevelfærd.

4.1. Forpligtigelsen

Det skal samtidig bemærkes, at afsættet for diskussionen af de temaer, der er afgørende for landmænd og forbrugeres modtagelse af egenkontrol, var, at parterne var enige om, at vi har en indiskutabel moralsk forpligtigelse til at kære os om de dyr, der holdes i fangenskab. Det interessante er imidlertid, at der ikke er tale om en absolut forpligtigelse i den forstand, at den gælder i lige høj grad for alle dyr. I begge grupper kan der således spores forskelle med hensyn til, hvor stor moralsk forpligtigelse vi har over for forskellige dyrearter. Nogle landmænd trækker eksempelvis grænsen mellem kæledyr og produktionsdyr, hvor forpligtigelsen over for produktionsdyrene tilsyneladende anses for at være mindre end over for kæledyrene. Anderledes er det for enkelte af forbrugerne, der skelner mellem dyrearter, som anses for unyttige eller frastødende (som rotter og slanger), som vi ikke er særligt forpligtiget over for, og andre arter, der fortjener højere grad of omsorg. Hvorom alting er, så er begge parter dog

som nævnt enige om, at dyrevelfærd er vigtig – spørgsmålet er blot, i hvilken udstrækning egenkontrol kan og bør spille en rolle for at sikre dette.

4.2. Syn på egenkontrol

Analysen viste, at der er betydelig forskel på opmærksomheden på fænomenet egenkontrol i de to grupper. For landmændene er egenkontrol på godt og ondt en del af deres hverdag – det betyder, at selvom deres detailviden måske ikke altid dækkede alle facetter af egenkontrollen og de administrative ændringer, den medførte, så har de alle en viden om dette nye kontrolregime, som bl.a. stammer fra konkrete erfaringer med implementeringen af egenkontrol på egen bedrift. Alle landmænd havde derfor også relativt velformulerede holdninger til en lang række aspekter af egenkontrollen. Landmændenes oplevelse af egenkontrollen spænder således fra det udpræget negative, hvor vægten lægges på det overflødige dobbeltarbejde og bureaukratiet; til det mere positive, hvor egenkontrollen betragtes som en anledning til bevidstgørelse eller genovervejelse af eksisterende procedurer på bedriften.

Modsat dette er egenkontrol ikke en del af forbrugernes hverdag – tværtimod var det undtagelsen, at deltagere i fokusgrupperne overhovedet havde hørt om dette nye kontrolregime. Det betyder ikke, at deltagerne ikke var i stand til at formulere en holdning, men denne var ikke (som hos landmændene) baseret på forudgående erfaring og kendskab, men udelukkende den information de fik under interviewet samt mere generel viden om og holdninger til regulering, kontrol og landbrugsproduktion. På det helt overordnede plan betyder dette, at indførelsen af egenkontrol er foregået stort set upåagtet – noget der også antydes af den ringe mediemæssige dækning, der i det hele taget har været.

Skal man derfor alene på baggrund af dette besvare det, der er et af dette projekts hovedspørgsmål, nemlig hvorvidt indførelsen af egenkontrol har betydning for offentlighedens tillid til, at dyrevelfærden i dansk landbrug er i orden, må svaret være: Nej, fordi der simpelthen ikke er eller har været offentlig opmærksomhed omkring indførelsen af egenkontrol. Fokusgrupperne giver yderligere et indtryk af forbrugernes syn på egenkontrol, når de får det nye kontrolregime forklaret. Her synes den gennemgående holdning at være, at egenkontrollen ikke gør den store forskel – først og fremmest fordi folk har svært ved at se, at egenkontrollen skulle få konsekvenser for landmændenes praksis og dermed dyrevelfærden. Der er altså ikke noget, der umiddelbart tyder på, at forbrugerne reagerer på egenkontrollen med hverken større eller mindre tillid til, at dyrevelfærden er i orden. Dette betyder selvsagt ikke, at det behø-

ver at forholde sig sådan i fremtiden. Interviewene peger således på nogle potentielle brudflader, der på sigt kan have betydning for folks tillid f.eks. i forbindelse med fremtidige kontroverser og oprulning af dyrevelfærdsrelaterede skandaler i medierne. I de følgende afsnit vil vi diskutere nogle af disse fronter.

4.3. Forskellige forståelser af dyrevelfærd

Der er en markant forskel på, hvilke aspekter forbrugere og landmænd inddrager i deres vurdering af dyrevelfærden. Landmændene forbinder først og fremmest dyrevelfærd med dyrets fysiske tilstand – de lægger således vægt på fravær af skader og sygdom. Det er også aspekter, der er inkluderet i forbrugernes diskussioner af velfærd, men en anden vigtig faktor er her spørgsmål om autonomi, integritet og frihed. Særligt skal det bemærkes, hvordan spørgsmålet om det naturlige spiller en stor rolle for mange af de deltagende forbrugere – hvor det naturlig anvendes stedfortrædende for 'det gode', hvad enten det refererer til dyrets ret til at udfolde sig i overensstemmelse med dets instinkter, dyrets naturgivne udseende eller andre aspekter.

I forhold til egenkontrollen er denne forskel vigtig, da det jo netop er op til landmanden at fastlægge kontrolkriterierne, der skal indgå i egenkontrolplanen. Selvom planen i realiteten ofte udarbejdes af dyrlægen, og selvom dyrlægen i sidste ende skal godkende planen, har landmanden både formelt og reelt mulighed for indflydelse. Problemet er, at der ikke er noget, der tyder på, at landmanden vil udarbejde en kontrolplan, der tager højde for alle aspekter i forbrugernes velfærdsbegreb. Det har ligget udenfor dette projekts rammer at undersøge de konkretet planer og i hvilken retning, dyrlægerne påvirker dem, men andre undersøgelser tyder på, at der eksisterer tilsvarende forskelle mellem lægfolk og eksperter i forhold til dyrevelfærd, som dem, vi finder, gør sig gældende i forholdet mellem landmænd og forbrugere.

Jo højere overensstemmelse der er mellem landbrugets praksis i forhold til dyrevelfærd og befolkningens værdier, jo mindre risiko vil der være for, at der udvikler sig konflikter på dette område. Det kunne derfor overvejes at iværksætte en oplysningsindsats over for landbruget om den divergens, der er mellem erhvervet og den øvrige befolkning på disse punkter. Selvom landbruget ikke skal eller behøver at overtage befolkningens værdier eller velfærdsbegreb, vil en sådan oplysningsindsats kunne åbne erhvervets øjne for, at forskellen er en potentiel kilde til kritik og konflikt, og at det kan være formålstjenligt at ændre praksis, så kontrolplanerne afspejler det bredest mulige velfærdsbegreb.

4.4. Landmændenes frihedsideal

Hos en gruppe landmænd spiller de rurale frihedsidealer en betydelig rolle. Disse landmænd sætter værdier som frihed og selvbestemmelse meget højt. Egenkontrol som idé udmærker sig ved i høj grad at leve op disse landmænds fordring om selvbestemmelse. Selvom der naturligvis er tale om, at kontrolplanerne skal udarbejdes inden for visse rammer, og at den endelige plan skal godkendes af dyrlægen, indebærer egenkontrollen en betydelig højere grad af selvbestemmelse end kontrolplaner, der dikteres oppefra. Der er god grund til at antage, at de rurale frihedsidealer spiller en vis rolle for de fleste landmænd. En større accept af et egenkontrolbaseret kontrolregime blandt landmændene kunne derfor sikres gennem ændringer, der var målrettet nogle af de knaster, mange af de interviewede landmænd pegede på.

For det første handler det om den udbredte oplevelse af, at egenkontrollen repræsenterede et dobbeltarbejde. Det er en gennemgående kilde til kritik, at introduktionen af egenkontrol har betydet, at information, der i forvejen indsamles enten som led i andre lovpligtige registreringer, brands, eller blot udgør en del af rutinen, fordi det opfattes som godt landmandskab, nu skal organiseres og indberettes i en ny form. Landmændene gør et stort nummer ud af, at egenkontrollen ikke gør en forskel og kun bidrager til dobbeltarbejde med allerede registrerede informationer.

På den ene side peger dette i nogen grad tilbage på landmændene selv. Egenkontrollen rummer jo netop en mulighed for, at de selv kan tilrettelægge den kontrol, de skal underkastes, idet de selv kan lave egenkontrolplanen. Der er derfor rig mulighed for, at den enkelte landmand kunne designe egenkontrollen, så den rettede sig mod relevante målepunkter, der også overskrider det, der allerede registreres. På den anden side er der næppe tvivl om, at landmændene, uanset udvidelsen af egenkontrolplanen med nye og for dem relevante registreringer, alligevel måtte reproducere eksisterende registreringer for at få dyrlægens godkendelse af planen.

Det er imidlertid ikke omfanget af den faktiske arbejdsbyrde, men oplevelsen af bureaukrati og manglende formål, der er den primære kilde til kritik. Faktisk er der ingen af de interviewede landmænd, der giver udtryk for, at egenkontrollen har betydet ekstraarbejde af betydning, og det er undtagelsen, at indførelsen af egenkontrol har haft betydende ændringer i deres praksis på gården. Der, hvor deltagerne imidlertid giver udtryk for, at de er påvirket, er i forhold til det bureaukrati, der følger med egenkontrollen. Tydeligst er her kritikken, der bunder i oplevelsen af dobbeltarbejde og dobbeltregistrering. Det fremhæves som irriterende, fordi man har svært ved at se

resultaterne af ekstraindsatsen: Bureaukratiet gør ikke noget godt for dyret, men flytter i værste fald tid fra stald til skrivebord.

I forhold til disse problemer kunne det være relevant at arbejde med at bevidstgøre landmændene om de muligheder, de reelt har for at inkludere elementer i deres kontrolplaner, som de finder relevante. Selvom der er undtagelser, tyder de gennemførte interviews på, at mange har reageret på kravet om egenkontrol ved at overlade det til dyrlægen, som så efterfølgende har lavet en mere eller mindre færdig pakke til den enkelte bedrift. Derudover ligger der en oplagt mulighed i at koordinere de mange informationer og registreringer, der i dag indsamles på besætningsniveau. På længere sigt kunne man forestille sig udvikling af et databasesystem, hvor alle informationer indtastes én gang for alle – og hvor landmanden så kan give tilladelse til forskellige grader af adgang til informationer.

4.5. De brodne kar og andre med ondt i velfærden

Forbrugerne og landmændene deler opfattelsen af, at egenkontrollen ikke har nogen særlig betydning for dyrevelfærden hos flertallet af husdyrproducenterne, da de allerede gør deres bedste for at sikre dyrevelfærden.

Noget, der forener forbrugere og landmænd, er konstateringen af, at der i landbruget er bedrifter, hvor velfærden ikke er i orden. Her bør der gøres en ekstra indsats, og netop her har egenkontrollen bestemt en rolle at spille. Værdien ses først og fremmest at være i form af den bevidstgørelse om dyrevelfærd, egenkontrollen kan medføre. Den underliggende tanke synes at være, at en gruppe landmænd i virkeligheden er motiverede for at forbedre dyrevelfærden, men lige mangler et puf i form af den bevidstgørelse og fokus på velfærd, egenkontrollen påtvinger dem, for at ændre praksis.

Når det er sagt, peger både forbrugere og landmænd på eksistensen af brodne kar, som er uden for pædagogisk rækkevidde. Her vil – er det opfattelsen – egenkontrol ikke have nogen effekt. Der skal betydeligt hårdere metoder til, for at få bragt velfærden i orden.

Med det forbehold at vores undersøgelse ikke giver et bud på den relative størrelse af de tre grupper – landmænd med god dyrevelfærd, de som kunne gøre det bedre og de brodne kar – skal det alligevel bemærkes, at egenkontrollen rammer alle landmænd. Når gavnligheden af egenkontrollen således skal vurderes, er det et åbent spørgsmål, om det er en rimelig fremgangsmåde at pålægge de mange, hvor velfærden vurderes

at være i orden, en bureaukratisk byrde, der tydeligvis er dem til stor irritation, for at løfte velfærden på de besætninger, hvor den ikke er i orden. Det skal dog samtidig bemærkes, at veterinærforliget, som egenkontrollen er en del af, inkluderede afbureaukratisering på andre områder, som landmændene ikke altid husker at medregne, når de opgør regnestykket. Det ligger imidlertid uden for dette projekts rammer og muligheder at svare nærmere på dette spørgsmål, men det kunne være relevant at gennemføre undersøgelser af, i hvilken udstrækning og for hvem egenkontrollen reelt medfører velfærdsløft.

4.6. Systemets præsentation af egenkontrol

Det er karakteristisk, at landmændene ser egenkontrol i sammenhæng med en række andre former for kontrol, registrering og dokumentation. Her spænder oplevelsen fra, i den ene ende af spektret, at egenkontrollen virker overflødig og er et dobbeltarbejde i forhold til den øvrige kontrol, til, i den anden ende, at egenkontrollen benyttes som en anledning til at genoverveje procedurer og deres hensigtsmæssighed. Det interessante spørgsmål er, hvad der betinger, om egenkontrollen mødes med manglende motivation eller modtages mere i overensstemmelse med det egentlige formål. Noget tyder på, at de negative reaktioner på egenkontrollen ofte ikke er rettet mod egenkontrol som sådan, men mere mod myndighedernes samlede kontrolregime.

Men kan spørge, om egenkontrollen i forbindelse med implementeringen er blevet præsenteret på en måde, der har kunnet fremme forståelsen. Egenkontrol er jo i princippet netop ikke kontrol udefra, men en betoning af landmandens eget ansvar. I den forbindelse kan man spekulere over, om branchekoderne har været med til at tage dette ansvar væk fra landmændene og dermed blokeret for den erkendelse, som kunne være opstået, hvis landmændene selv havde skullet påtage sig dette ansvar fuldt ud.

4.7. Ansvar for velfærd

Selvom der er nogle forbrugere, der mener, at ansvaret for dyrevelfærden – god som dårlig – påhviler landmanden, fordi han selv bestemmer, hvad han vil gøre, er der er bred opbakning til det synspunkt, at det primært er forbrugerne, der har ansvaret for graden af dyrevelfærd på det danske marked. Her opfatter forbrugerne den typiske landmand som fuld af gode hensigter, men offer for strukturelle forhold, der i en vis udstrækning fratager ham ansvaret. Det interessante er imidlertid, at flertallet af de interviewede landmænd i høj grad påtager sig ansvaret for dyrevelfærden og i udgangspunktet ikke anser det for at være delt mellem landbrug og forbrugere.

Med det forbehold at de interviewede landmænd ikke nødvendigvis repræsenterer hele bredden i syn på egenkontrollen og dens implementering, giver disse syn på ansvar alligevel de implementerende myndighederne gode betingelser. Der er således god harmoni mellem indførelse af en egenkontrol, som principielt overlader ansvaret til landmanden, og opfattelsen af, at velfærd i høj grad er landmandens ansvar. Når egenkontrollen alligevel betragtes med en vis portion modvilje blandt mange af de interviewede, er forklaringen formodentlig i høj grad den måde, den er implementeret på, og dermed et spørgsmål om kommunikation, formidling og bureaukrati

Referencer og litteratur

Anonym (2010a): Branchekode for egenkontrol med dyrevelfærd i kvægbesætninger.

Anonym (2010b): Branchekode for dyrevelfærd i besætninger med svin.

Bredahl L & Poulsen CS (2002): Percetions of pork and modern pig breeding among Danish consumers, MAPP Project paper no.1/2002. Århus.

Fødevarestyrelsen (2005): Vejledning af 20/12/2005 om egenkontrol i fødevarevirksomheder m.v. Fødevarestyrelsen (2009): Vejledning om egenkontrol i fødevarevirksomheder.

Fødevarestyrelsen (2006): Rapport om Evaluering af egenkontrol i detailleddet.

Fødevarestyrelsen (2012): Fødevarestyrelsens generelle kontrolvejledning revideret 26/9 2012).

GfK (1995): Vores ideelle svinekød – en kvalitativ undersøgelse om forbrugernes indstilling til svinekød og specielt økologisk svinekød. GfK Danmark A/S.

IGD (2007): Consumer attitudes to animal welfare. Report for Freedom Food. IGD: Watford, UK.

Justitsministeriet (2010): Bekendtgørelse nr 763 af 24/06/2010 om egenkontrol med dyrevelfærd.

Ngapo TM, Dransfield E & Martin JF (2004): Consumer perceptions: pork and pig production. Insights from France, England, Sweden and Denmark. Meat Science 66:125–134.

Sønderhousen U, Christensen C, Jørgensen LP & Christensen L (2010): Evaluering af virksomheders erfaringer med miljøtilsyn. Orientering fra Miljøstyrelsen nr. 9 2010.

Bilag 1: Interviewguide: Forbrugere, egenkontrol

1. Introduktion (15 min)

Intro: Præsentation af os og emnet. Præsentation af os, interviewformen og temaet for aftenens diskussion. Tidsramme og andre praktiske informationer. Deltagerpræsentation

2. Dyretypologier (25 min)
Intro: Vi skal tale lidt om forskellige typer dyr. Jeg vil bede jer sortere disse dyr i to bunker, og i vælger selv ud fra hvilke kriterier. Der er ikke noget, der er rigtigt og forkert, det handler bare om, at I placerer dyrene i forhold til hinanden.
    a. *Sorteringsøvelse (sortering af kort med forskellige dyr på) Individuel kategorisering (selvvalgte kriterier). S*nak om sorteringerne ved at lave en (halv) runde. Hvad er overskrifterne på dine bunker? Hvis du skal sige noget om kategorierne, hvad kunne det så være? Vær opmærksom på referencer til individer vs. flokke! Er I andre enige i den måde, XX har gjort – er det et argument, I kan have fra jer selv?
    b. *Fælles øvelse. Fælles rangordning af kortene (tre omgange): a)* Hvilke dyr må man holde fanget? b) Hvilke dyr skal man passe bedst på? c) Hvilke dyr vil du helst spise?

3. Viden om, og holdning til dyrevelfærd (15 min)
Intro: Nu skal vi snakke lidt om dyr i landbruget. Har nogen af jer arbejdet på en gård med produktionsdyr eller haft noget med husdyr at gøre? I landbruget bruger man dyr såsom grise og køer – hvad tænker I om det?
    a. *Associationsøvelse: F*okuser på dyrevelfærden i landbruget. Allerførst får i et par minutter til at notere, hvilke ting der falder jer ind, når I tænker på dyrevelfærd og landbrugsproduktion? Snak om besvarelserne ved at lave en (halv) runde: Hvad har du skrevet? Hvorfor har du skrevet det? Hvad tænker I andre?
    b. Fælles diskussion på baggrund af fremlæggelserne: Synes I, at dyrevelfærden har ændret sig? Hvis I tænker tilbage i tiden, hvordan så det så ud? Synes I, at der skal være ens dyrevelfærdsregler for alle dyr i landbruget? Er det anderledes med en slagtekylling end en malkeko? Hvad med fisk?

PAUSE

4. Tre dilemmaer (15 min)
    a. *Landmænd, der har slagtesvin, oplever nogle gange, at svinene bider hinanden så hårdt i halerne, at de får store sår med infektioner helt ind i rygmarven. Hvad synes I, man skal gøre ved det? Nogle gange vælger landmanden, at svinene kan gå i såkaldte sygestier, hvor de kan komme sig. Andre gange vælger landmanden at aflive dem. Hvad synes I om de to løsninger? For at undgå halebidning vælger de fleste landmænd at halekupere svinene, når de er små. Hvad synes I om det?*
    b. Nogle svin går frit på markerne som eksempelvis frilandsgrise og økologiske grise. På den ene side tilgodeser dette i højere grad grisenes naturlige adfærd og behov. På den anden side sker det, at ravne, krager eller rovfugle angriber smågrisene og f.eks. hakker øjnene ud på dem. Hvad tænker I om det? Det kan være meget svært for landmanden at holde fuglene væk – ville det så være bedre at holde grisene indenfor?
    c. De fleste konventionelle landmænd, som opdrætter kalve, holder dem i isolation og ikke i flokke. På den ene side sikrer isolationen, at kalvene bliver mindre syge, fordi de ikke smitter hinanden. På den anden side betyder isoleringen af kalvene, at de mangler det sociale liv, som ellers er naturligt for dem. Hvad tænker I om dette?
5. Aktører i landbruget, og tillid til dem (30 min)

    Intro: Nu skal vi snakke lidt om de forskellige folk, der har noget med landbruget at gøre. Jeg kunne godt tænke mig at høre, hvem I mener, der har det største ansvar for, at landbrugsdyrene har det godt? Det kan f.eks. være institutioner eller organisationer; det er ikke nødvendigvis individer.
    a. Jeg har nogle kort her med de fire væsentligste aktører: dyrlægerne, myndighed/stat, landmændene og forbrugere. Hvis I ser på disse fire, hvad tænker I så om dem? Nu fokuserer vi på dem, en ad gangen. Hvis man skal sikre, at dyrevelfærden på gårdene er i orden, hvilken rolle har dyrlægerne så? Hvad med myndighederne og staten? Landmændene? Forbrugerne? Hvad med slagterierne og detailhandelen?

6. Egenkontrollen (15 min)

Intro (præsentation af egenkontrollen): Nu skal vi snakke lidt om, hvordan kontrollen med dyrevelfærd i landbruget er organiseret. Der er nemlig trådt en ny lov i kraft sidste år, som vi godt vil have jer til at diskutere. Tidligere fungerede det sådan, at landmanden med jævne mellemrum fik besøg af en fra dyrlægekontrollen, der tjekkede, at dyrevelfærden var i orden. Som et yderligere tiltag er det nu i højere grad blevet landmandens ansvar at sikre, at dyrevelfærdsreglerne er overholdt i hans besætning. Derfor skal landmanden nu også selv kontrollere sin besætning – det kaldes egenkontrol – og løbende registrere f.eks. antal døde dyr, medicinforbrug og dyrenes trivsel. Egenkontrollen skal indeholde en beskrivelse af, hvordan landmanden sikrer, at den gældende lovgivning om dyrevelfærd bliver overholdt i besætningen. Landmanden får stadig kontrolbesøg fra myndighederne, som årligt besøger 5 % af alle besætninger i Danmark. Besætninger, hvor der har været problemer, vil få hyppigere kontrolbesøg, end de hvor alt er i orden. Den dyrlæge, der er tilknyttet bedriften, skal løbende sikre, at landmanden laver sin egenkontrol, og rådgive, hvis der er problemer. Fødevarestyrelsen/myndighederne kontrollerer årligt dyrlægernes arbejde med at overvåge landmændenes egenkontrolprogram i besætningerne. Den nye ordning fungerer lidt ligesom smiley-ordningen på restauranter, hvor ejerne selv skal kontrollere at tingene er i orden, og hvor der så bliver foretaget stikprøver indimellem.

a. Hvad tænker I om disse nye regler? Giver det mere eller mindre tillid til, at dyrene har det godt nok? Kunne I forestille jer andre – eller bedre – måder at sikre dyrevelfærd på i Danmark? Hvad tænker I om, at myndighederne årligt kontrollerer ca. 5 % af besætningerne? Er det rimeligt at fokusere på de landmænd, der har haft problemer?
b. Den øgede kontrol koster selvfølgelig nogle penge. Selvom dyrlægen også tidligere kom på besøg på bedriften, tager besøgene nu mere tid, fordi egenkontrollen skal tjekkes. Derfor skal landmanden betale flere penge til dyrlægen.
c. Når myndighederne kontrollerer dyrlægens arbejde med at overvåge landmændene, tages der også et gebyr, som dyrlægen skal betale. De fleste dyrlæger vælger at sende den regning videre til landmanden. Det kan derfor være meget dyrt for landmanden at blive kontrolleret, også selvom alting er i orden og lever op til loven. Tænker I, at kontrollen burde betales gennem skatten? Ville det være bedre at bruge pengene på at lave mere kontrol end at indføre egenkontrol?

7. Afrunding / debriefing/ Gavekort (5 min)

Bilag 2: Interviewguide: Landmænd, egenkontrol

1. Introduktion
    a. Mindre gåtur rundt på bedriften, hvor landmanden viser frem, og rammer for interview præsenteres.

2. Praksis
    a. Bedriften
        i. Hvis vi lige starter sådan lidt generelt om, hvordan bedriften ser ud…
        ii. Kan du fortælle om en episode, hvor du oplevede, at et dyr ikke havde det godt? Hvad gjorde du? Hvordan kan du se, om dyrene har det godt? Hvis du havde uanede midler, hvordan kunne du så tænke dig at ændre på tingene, så dyrevelfærden bliver endnu bedre?
    b. Motiver og grundværdier
        i. Hvordan er du endt som svine/mælke/kødproducent – har det altid ligget i kortene? Er det et bevidst valg, du har truffet? Hvad synes du om det? Er din måde at gøre tingene på anderledes end nogle af dine kollegaers? Er der stor forskel på, om man producerer den ene eller anden slags dyr? Hvorfor?

3. Egenkontrol
    a. Reaktioner på egenkontrol (fokus på gode og dårlige erfaringer)
        i. Jeg vil meget gerne snakke lidt om jeres egenkontrol – har du et eksempel fra jeres egenkontrol, vi kan kigge på. Kan du huske, hvad du tænkte, første gang du hørte om egenkontrollen? Hvad tænker du nu? Kom de nye regler om egenkontrol som en overraskelse?
    b. Producentens egenkontrol
        i. Kan du kort forklare mig, hvad du gør? Hvordan udfylder I papirerne? Er der noget, der er svært? Nemt? Holder du dig til branchekoderne? Var der mange af tingene, som I noterede i forvejen (f.eks. døde dyr og medicinforbrug)?

4. Kontrol generelt

    a. Her har jeg prøvet at lave en skitse over kontrollen før og efter den nye lov. [Vis illustrationen.] Jeg vil gerne snakke lidt om de forskellige ting, der har ændret sig.
        i. Hvis vi starter med myndighederne: Hvornår havde I sidst et kontrolbesøg fra myndighederne? Ændrede I på noget derefter? Hvis du tænker tilbage på de besøg, I har haft, kan du så komme med et eksempel på en god oplevelse med kontrollen? Og en dårlig? Fungerer myndighedskontrollen, som den bør? Hvordan kunne kontrollen laves anderledes?

5. Relation til dyrlæge
    a. Hvor ofte får du besøg af dyrlægen? Fortæl om sidste gang, du havde besøg – hvordan foregik det? Var det et typisk besøg? Hvad gjorde dyrlægen i forhold til din egenkontrol? Er din kontakt til dyrlægen blevet anderledes, siden de nye regler om egenkontrol trådte i kraft? Hvad tænker du om, at dyrlægen nu skal overvåge egenkontrollen udover at rådgive? Hvad tænker du om, at landmanden skal betale for kontrolbesøg?

6. Syn på aktører, der ikke er direkte involveret i egenkontrollen
    a. Hvad med forbrugerne – hvilken rolle, synes du, at de spiller i forhold til dyrevelfærd og de nye regler om egenkontrol? Synes du, at forbrugerne ved nok om landbruget og om, hvordan det er at holde dyr? Hvilken rolle spiller slagtere og supermarkeder i forhold til dyrevelfærd?

7. Viden
    a. Er du med i en ERFA-gruppe? Hvad bruger du dem til? Gør du brug af efteruddannelseskurser? Hvor ofte?

8. Afslutning, tak for hjælpen, gavekort mm.